

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
BATI DİLLERİ VE EDEBİYATLARI ANABİLİM DALI
ALMAN DİLİ VE EDEBİYATI BİLİM DALI

TÜRKÇE VE ALMANCA DA ANNE VE BABA KAVRAMI
İÇEREN DEYİM VE ATASÖZLERİNİN
ANLAMBİLİMSEL VE KÜLTÜREL ANALİZİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Prof.Dr. Mehmet AYGÜN

HAZIRLAYAN
Hayriye ÇELİK

ELAZIĞ-2018

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
BATI DİLLERİ VE EDEBİYATLARI ANABİLİM DALI
ALMAN DİLİ VE EDEBİYATI BİLİM DALI

**TÜRKÇE VE ALMANCA DA ANNE VE BABA KAVRAMI
İÇEREN DEYİM VE ATASÖZLERİNİN
ANLAMBİLİMSEL VE KÜLTÜREL ANALİZİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Prof.Dr. Mehmet AYGÜN

HAZIRLAYAN
Hayriye ÇELİK

Jürimiz 13.07.2018 Tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonunda bu yüksek lisans tezini oy birliği/oy çokluğu ile başarılı saymıştır.

Jüri Üyeleri:

1. **Prof. Dr. Mehmet AYGÜN**
2. **Dr. Öğr. Üyesi Özcan ERİŞEK**
3. **Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Halit ATLI**

F.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun.....tarih ve
.....sayılı kararıyla bu tezin kabulü onaylanmıştır.

Prof.Dr. Ömer Osman UMAR
Sosyal Bilimler Enstitü Müdürü

ÖZET**Yüksek Lisans Tezi****Türkçe ve Almanca da Anne ve Baba Kavramı İçeren Deyim ve Atasözlerinin
Anlambilimsel ve Kültürel Analizi****Hayriye ÇELİK****Fırat Üniversitesi****Sosyal Bilimler Enstitüsü****Batı Dilleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı****Alman Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı****Elazığ-2018, Sayfa: VIII + 71**

Bu çalışmada Türk ve Alman toplumlarının atasözleri ve deyimleri karşılaştırmalı bir şekilde ele alınmıştır. Çalışma “anne” ve “baba” kavramları içeren atasözleri ve deyimlerle sınırlandırılmıştır. Bunun nedeni bu kavramların toplumu oluşturan ailenin kurulmasında etkili rol oynaması ve dolayısıyla toplumu yansıttığı düşüncesidir. Bu kavramlar “kadın” ve “erkek” genelinde de incelenmiştir. Bütün bu kavramların her iki toplumda da nasıl yorumlandığı ele alınmıştır.

Çalışma, dört bölümden meydana gelmiştir. Birinci bölümde; dil, kültür hakkında bilgi verilip, dil ve kültür ilişkisi ele alınmıştır. İkinci bölümde, atasözü ve deyim tanımlamaları, bunların kullanımları, özellikleri ve bu kavramlara dair yapılan çalışmalar ele alınmıştır. Çalışmanın temelini oluşturan bölüm ise üçüncü ve dördüncü bölümlerdir. Üçüncü bölümde, Türk ve Alman atasözlerinden “anne” ve “baba” kavramlarını içeren atasözleri irdelenmiş, benzerlikler, yakınlıklar ve farklılıklar anlambilimsel ve kültürel açıdan ortaya konmuştur. Dördüncü bölümde ise “anne” ve “baba” kavramlarını içeren Türkçe ve Almanca deyimler aynı bakış açısı ve yöntemle ele alınarak anlambilimsel ve kültürel açıdan karşılaştırılmıştır.

Almanca atasözü ve deyimler için KFW Wander, Lutz Röhrich, Wolf Friederich’in sözlükleri ve Duden Redewendungen sözlüğü taranmış, Türkçe deyim ve atasözleri için ise Ömer Asım Aksoy, Ali Püsküllüoğlu, Metin Yurtbaşı ve E. Kemal

Eyüboğlu'nun sözlükleri taranmıştır. Elde edilen atasözü ve deyimler her iki kültürde de anlambilimsel ve kültürel açıdan değerlendirilmiştir. Sonuç olarak da bu kavramların her iki kültürde de benzer bir anlam ifade ettiği ve bu kavramları içeren atasözleri ve deyimlerin her iki dilde de benzerlik ve farklılıkları ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Atasözü, deyim, kültür, anlam aktarması, söz sanatı

ABSTRACT**Master Thesis****Semantic and Cultural Analysis of the Idioms and Proverbs Containing the
Concept of Mother and Father in Turkish and German****Hayriye ÇELİK****Fırat University****The Institute of Social Sciences****Western Languages and Literature****Department of German Language and Literature****Elaziğ-2018, Page: VIII + 71**

In this study, the proverbs and idioms of the Turkish and German societies have been dealt with in a comparative way. The study has been limited to the proverbs and idioms including the concepts of "mother" and "father". The reason is that these concepts play an effective role in the establishment of the society and so, reflect the society. These concepts are studied in terms of woman and man. How these concepts are interpreted in both communities has also been studied.

This study consists of four parts. In the first section; language, culture, language and culture relations are emphasized. In the second part, the definitions of the idioms and proverbs, their usages, characteristics and studies done on these concepts are discussed. The sections forming the basis of the study are the third and the fourth ones. In the third part; German and Turkish proverbs and idioms having the words "mother" and "father" are emphasized comparatively, and their similarities, affinities, and differences have been searched semantically and culturally. In the fourth section; German and Turkish proverbs and idioms including the words "mother" and "father" have been compared semantically and culturally by dealing them with the same point of view and method.

Dictionaries of KFW Wander, Lutz Röhrich, Wolf Friederich and Duden Redewendungen were looked up for the German proverbs and idioms, and dictionaries

of Ömer Asım Aksoy, Ali Püsküllüoğlu, Metin Yurtbaşı and E. Kemal Eyüboğlu were looked up for the Turkish idioms and proverbs. The proverbs and idioms obtained have been evaluated semantically and culturally in both cultures.

As a result, it has been found out that, these concepts have similar meanings in both cultures, and it was aimed at revealing the similarities and differences between the proverbs and the idioms including these concepts in both languages.

Keywords: Proverb, idiom, culture, meaning transfer, rhetoric

İÇİNDEKİLER

ÖZET	II
ABSTRACT.....	IV
ÖNSÖZ	VIII
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1. DİL VE KÜLTÜR.....	3
1.1. Dilin Tanımı	3
1.2. Kültürün Tanımı.....	3
1.3. Dil-Kültür İlişkisi	4

İKİNCİ BÖLÜM

2. DEYİMLER VE ATASÖZLERİ.....	6
2.1. Deyimler.....	6
2.1.1. Deyim Tanımları	6
2.1.2. Deyimler Üzerine Yapılan Çalışmalar	10
2.1.3. Deyimlerin Diğer Kelime ve Kelime Gruplarıyla İlişkisi	12
2.1.3.1. Deyimler ve Birleşik Kelimeler	12
2.1.3.2. Deyimler ve Terimler.....	12
2.1.3.3. Deyimler ve Argo	13
2.1.3.4. Deyimler ve Dua-Beddua	14
2.2. Deyimlerde Anlam Olayları ve Söz Sanatları	14
2.2.1. Deyim Aktarması (Metapher, İstiare- Eğretileme).....	14
2.2.1.1. İnsandan Doğaya Aktarma.....	15
2.2.1.2. Doğadan İnsana Aktarma.....	15
2.2.1.3. Doğadaki Nesnelere Arasında Aktarma	16
2.2.1.4. Somutlaştırma	16
2.2.1.5. Duyular Arasında Aktarma	16
2.2.3. Benzetme (Teşbih).....	17
2.2.4. Alüzyon (Telmih)	18
2.3. Atasözleri	18
2.3.1. Atasözleri Üzerine Yapılan Çalışmalar	21

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. TÜRK VE ALMAN ATASÖZLERİNDE “ANNE”VE “BABA”	22
3.1. Türk ve Alman Atasözlerinde “Anne”	22
3.2. Türk ve Alman Atasözlerinde “Baba”	39

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. TÜRK VE ALMAN DEYİMLERİNDE “ANNE” VE “BABA”	50
4.1. Türk ve Alman Deyimlerinde “Anne”	50
4.2. Türk ve Alman Deyimlerinde “Baba”	57

SONUÇ	63
--------------------	-----------

KAYNAKÇA	68
-----------------------	-----------

EKLER	70
--------------------	-----------

Ek 1. Orjinallik Raporu	70
-------------------------------	----

ÖZGEÇMİŞ	71
-----------------------	-----------

ÖNSÖZ

Bu çalışmada Türkçe ve Almanca'da “anne” ve “baba” kavramları içeren deyim ve atasözleri her iki kültür açısından ele alınmıştır.

Bu çalışmanın konusunun belirlenmesinde ve hazırlanma sürecinin her aşamasında değerli bilgilerini ve zamanını benden esirgemeyerek her fırsatta çalışmamla yakından ilgilenen, eleştirileriyle yol gösteren saygıdeğer danışman hocam Prof. Dr. Mehmet AYGÜN'E ve çalışmamın tamamlanmasında fikir alışverişinde bulunarak bana katkılarını sunan sevgili arkadaşım Öğr. Gör. Cemile ŞEN'e teşekkürlerimi sunarım.

Ayrıca tüm eğitim hayatım boyunca benden maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen, her zaman yanımda olan sevgili aileme ve yine çalışmamın her aşamasında manevi desteğini ve yardımlarını esirgemeyen sevgili eşime teşekkürlerimi bir borç bilirim.

ELAZIĞ-2018

Hayriye ÇELİK

GİRİŞ

Atasözleri ve deyimler bir dilin kültürel zenginlikleridir. Dili güzelleştirip zenginleştirirler. Nesiller boyunca aktararak günümüze ulaşan atasözleri ve deyimler, toplumun bilinçaltını yansıtır. Toplumda yerleşen bazı inanışların, düşünce yapılarının değer yargılarının oluşmasında etkilidir. Atasözleri topluma yol göstererek, nasihat ederek, toplum üzerinde yönlendirici bir etki oluşturur. Deyimler ise etkili, güçlü ve çekici bir anlatım sağlar.

Atasözleri ve deyimler, içinde barındığı dilin aynasıdır; dilin kendi kültürel, toplumsal ve ahlaki yapısını yansıtır. Dolayısıyla bir toplumun kültürünü, değer yargılarını anlayabilmek için atasözleri ve deyimler büyük önem arz eder.

Buradan yola çıkarak, atasözleri ve deyimler üzerine birçok kapsamlı araştırma yapılmıştır. Bu araştırmaların çoğunluğu karşılaştırmalı dilbilimsel yönden, iki farklı kültür arasında belli kavramlarla sınırlandırılarak yapılmış çalışmalardır.

Bu çalışmada da iki farklı toplum olan Türk ve Alman toplumlarının kültürel yapısını, kimliğini atasözleri ve deyimler üzerinden incelemek amaçlanmıştır. Bunun için de toplumun en küçük birimi olan aile ve aileyi oluşturan “anne” ve “baba” kavramları, toplumu yansıttığı için özellikle seçilmiş ve bu kavramlar atasözleri ve deyimler bağlamında her iki kültür açısından karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Anlambilim ışığında, bu kavramların her iki toplum için ne anlama geldiği, nasıl bir önem arz ettiği saptanmaya çalışılmıştır. Bunu yaparken de “anne” ve “baba” kavramları, “kadın” ve “erkek” kavramlarından yola çıkarak ele alınmıştır. Kadın ve erkeğin “anne” ve “baba” vasfına sahip oluncaya kadar ve sonrasındaki süreçte üstlendiği roller tek tek atasözleri ve deyimler açısından incelenmiştir.

“Anne” ve “baba” rollerinin her iki toplumda nasıl yorumlandığı ve her iki kültürün bu kavramlara bakış açısı değerlendirilmiştir. Böylece her iki kültür arasındaki farklılıkları ve benzerlikleri ortaya koymak amaçlanmıştır.

Tezin temelini oluşturan “anne” ve “baba” kavramlarının yer aldığı atasözleri ve deyimler için hem Almanca hem Türkçe birçok kaynak ve sözlük taranmıştır. Türk atasözleri ve deyimleri için Ömer Asım Aksoy’un çok kapsamlı olan iki ciltlik “Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü” (1988), bunun yanı sıra Türk deyimleri için Ali Püsküllüoğlu’nun “Türkçe Deyimler Sözlüğü” (1998) ve yine Türk atasözleri için E. Kemal Eyüboğlu’nun “Şiirde ve Halk Dilinde Atasözleri ve Deyimler” (1973) eseri ve

Metin Yurtbaşı'nın "Sınıflandırılmış Türk Atasözleri" (1996) sözlüğü seçilmiştir. Alman atasözleri ve deyimler için ise Karl Friedrich Wilhelm Wander' in "Deutsches Sprichwörter Lexikon" Alman deyimleri için Lutz Röhrich'in "Das große Lexikon der sprichwörtlichen Redensarten" (1991), "Duden'Redewendungen'" (2008), Wolf Friederich'in "Moderne Deutsche Idiomatik" (1966) sözlüklerinden yararlanılmıştır.

Problem

Farklı kültürlerde aynı kavramları barındıran atasözleri ve deyimlerin taşıdıkları anlam, içerik ve ilettikleri mesajlar bakımından hangi bağlamlarda ve nasıl kullanıldıkları, olumlu ve olumsuz mesajları bakımından benzerlik ve farklılıkları ele alınarak incelenmiştir.

Amaç

Yapılan bu çalışma ile dil kullanımının sadece dilbilgisine dayanmadığı; kültürel, sosyal vb. değer ve unsurların da insanların birbirlerini tanıma ve iletişimlerinde ne denli önemli olduklarının ortaya konması hedeflenmiştir.

Önem

Bu çalışmanın aynı zamanda kültürlerarası iletişim, alanla ilgili yapılmış çalışmalara farklı açıdan bir ek olması ve bu alanda yapılacak başka çalışmalara ışık tutması ve katkı sunması açısından da önemli olduğu düşünülmektedir.

Yöntem

Çalışmada, Türk ve Alman toplumlarının "anne" ve "baba" kavramlarını içeren atasözleri ve deyimlerinin anlam ve içerik yönünden karşılaştırma yöntemi kullanılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. DİL VE KÜLTÜR

Toplumların temel özelliklerinden iki tanesi dil ve kültürdür. Bu unsurlar da birbirleriyle temelden bağlantılıdır. Çünkü biri olmadan diğeri kendi başına çok şey ifade etmez. Ayrıca bunlar birbirlerini tamamlayan ve ifade eden unsurlardır.

1.1. Dilin Tanımı

Dil, insanlar arasında anlaşmayı sağlayan; duygu düşünce ve isteklerin başkalarına aktarılmasını sağlayan; nesilden nesile aktarılan; ait olduğu ulusun kültürü ile iç içe geçmiş bir dizgedir.

Dil, insanı diğer varlıklardan ayıran, insanı insan yapan en belirgin özelliklerden biridir. İnsanların toplumda bir arada yaşayabilmelerini, birbirlerini anlayabilmelerini ve birbirleriyle anlaşabilmelerini, sağlıklı bir iletişim kurabilmelerini sağlayan araç dildir.

Doğan Aksan'ın dil tanımı da şöyledir: “Dil, sözlü ve yazılı olarak iletişimde kullandığımız, doğduğumuzda hazır bularak edinmeye başladığımız, doğrudan doğruya insana özgü, çok güçlü, büyülü bir düzendir; düşünme ve düşünüleni aktarma dizgesidir.” (Aksan, 1997:13).

Bir milleti millet yapan temel unsurlardan biri olan dil, yüzyıllar boyu, ait olduğu toplumun yaşam biçimlerinden, değerlerinden, gelenek, görenek ve inançlarından etkilenmiş ve bunu kendi hazinesi içinde barındırarak nesilden nesile aktarmıştır.

1.2. Kültürün Tanımı

İçinde, bir milletin dil, din, tarih, örf ve adetler, dünya görüşü, vb. gibi maddi ve manevi değerlerin bütününe barındıran kültürün farklı tanımları mevcuttur ve bu tanımlar genelde birbirlerine yakın olduklarından burada İsmail Çakır'ın tanımını vermekle yetinmek istiyoruz.

“Kültür, bir toplumun tarihsel süreç içinde ürettiği ve diğer kuşaklara aktardığı maddi ve manevi özelliklerin bütünüdür ve bir topluma özgü olup o toplumun dinini yaşam tarzını, düşünme tarzını yansıtır.” (Çakır, 2011:249).

1.3. Dil-Kültür İlişkisi

Bir toplumun kültürünün aktarıcısı, taşıyıcısı dildir. Dünyadaki en gelişmiş ve en uygar haberleşme aracı olan dil aracılığı ile toplumun kültürel birikimi gelecek nesillere aktarılır. Yine dil aracılığı ile yaşanan toplumun karakteri ve kültürü yansıtılır. Dolayısıyla dil, bir toplumun kültürünün aynasıdır. Zira ait olduğu toplumun dünya görüşü, gelenek ve görenekleri, inançları, yaşam felsefesi gibi pek çok özellikleri o toplumun diline yansır. Bu nedenle, bir ulusun kültürünü anlayabilmemiz için diline bakmamız yeterlidir.

Dil ile kültür iç içedir, birbirini tamamlayıp bütünleşmiştir, birbirinden bağımsız düşünülemez.

“Toplumun iç içe bulunduğu gelişmeler, değişimler, alışkanlıklar, davranışlar, gelenekler vb. unsurlar toplumun kültürünü meydana getirmektedir. Toplum bireyleri toplumsal düşünme etkinliğini bu kültür ile yoğurarak sahip oldukları dilde ortaya koyarlar ve böylece kültür, birbirini tamamlayan toplum ile dil arasında bir köprü oluşturur.” (Dağabakan, 2006:211).

Dil ile kültürün birbirine sıkı sıkıya bağlı olup birbirini tamamladığını, yabancı bir dil öğrenimi ve öğretiminde ve dille ilgili yapılan çalışmalarda görebilmekteyiz. Zira dili ve dilin kültürel unsurlarını tanıyabilmek için, dilin ait olduğu kültürü tanıyıp bilmek gereklidir.

Bu çalışmaya temel teşkil eden ve dilin kültürel unsurları olan atasözleri ve deyimlere değinmeden önce iki farklı dil, iki farklı kültür ve toplum olan Türk ve Alman kültürlerini ele alalım.

Türk kültürü ve Alman kültürü birbirinden farklı iki kültürdür. Her iki kültürün içinde barındırdığı dil, din, ırk, gelenek, görenek, alışkanlıklar, dünya görüşü, ulusun tarihi, aile ve akrabalık ilişkileri kısaca iki ulusun maddi ve manevi değerler sistemi birbirinden farklıdır. Örneğin Türkçe’de akrabalıkla ilgili kavramlara baktığımızda, “hala” ve “teyze” iki ayrı kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Oysa ki Alman kültüründe bu kavramlara karşılık gelen tek bir kavram “Tante” mevcuttur. Aynı şekilde “amca” ve “dayı” kavramları sadece “Onkel” kavramına karşılık gelmektedir.

Türk kültüründe olan Alman kültüründe karşılığı olmayan “yenge, elti, görümce, bacanak” gibi kavramlar da mevcuttur. Bu gibi farklılıklar, bize dilde var olan kelime ve kavramların ihtiyaca yönelik ortaya çıktığını göstermektedir. Bu da iki kültürdeki akrabalık ilişkileri, akrabaya verilen değer ile ilişkilidir. Türk kültüründe ailevi ilişkiler,

akrabalık ilişkileri Alman kültürüne göre daha sıkı olduğu için kavramlar da daha ayrıntılıdır (Dağabakan, a.g.m. :213).

İki kültür arasındaki farklılıkları günlük hayatın birçok alanında görmek mümkündür. Örneğin iki kültürün, iki toplumun nikâh geleneğine baktığımızda Türk toplumunda var olan “imam nikâhı” geleneğinin kavram olarak Alman toplumunda tam karşılığı bulunmamaktadır. Ancak Alman toplumunda buna karşılık gelebilecek, bu işlevi yerine getiren ‘kirchliche Trauung’ “kilise nikâhı” kavramı vardır (Aktaş, 2008:63).

Türk kültüründe *diş hedîği, kına gecesi, sünnet, hidrellez, mihir, başlık parası* gibi gelenek ve tören kavramları Alman kültüründe karşılık bulmaz iken, Alman kültüründe var olan *Richtfest (bina çatısı kurulduktan sonraki bayram), Epiphantias(-fest) (haçı suya atma yortusu) Kondukt (cenaze alayı), Erntedank (sonbaharda yapılan hasat bayramı)* gibi kavramların da Türk kültüründe karşılıkları yoktur (Dağabakan, a.g.m. :214).

Bunların yanı sıra Türkçe’de kullanılan “başınız sağ olsun”, “bayramınız mübarek olsun”, “kolay gelsin” gibi bazı ifadeler vardır ki bunlar da Almanca’da karşılık bulmamaktadır.

Kısacası ait olduğumuz toplumun dilini öğrenirken o dile ait, o dile özgü yukarıdaki örneklerde olduğu gibi kültürel unsurları, kültürel ifade ve anlatımları da öğreniriz. Bu kültürel unsurlardan en önemlileri de deyim ve atasözleridir. Deyim ve atasözleri bir toplumun kültürünü anlayabilmede önemli bir yere sahiptir. Zira deyim ve atasözleri toplumun bilinçaltını ve bakış açısını yansıtır.

Toplumlar, kültürler her ne kadar çeşitlilik gösterse de, birbirinden farklı yaşama ve düşünme tarzı, gelenek, görenek, dil ve dine sahip olsa da, durumlar ve olaylar karşısındaki tavır ve tutumları, duygu ve düşüncelerini, değer yargılarını dile getiren deyim ve atasözleri benzerlik gösterebilir ve hatta kimi zaman da eşdeğerdir. Örneğin kültürümüzdeki “*saçı uzun aklı kısa*” atasözü ile Alman kültüründeki “*Langes Haar-kurzer Verstand*” atasözünün yapı ve anlam bakımından eşdeğer olduğu ve iki toplumda da ne yazık ki kadın algısının olumsuz olduğu görülmektedir.

Bu örneklerde de görüldüğü gibi deyim ve atasözleri toplumun karakter yansımaları olup toplumun başından geçen olayları, toplumun tarihini, değer yargılarını, kısaca toplumun milli hafızasını içinde barındırır.

İKİNCİ BÖLÜM

2. DEYİMLER VE ATASÖZLERİ

2.1. Deyimler

Toplumların kültür varlıklarının en önemli unsurlarının başında deyimler gelir denilebilir. Kısa ve öz ifadeler oldukları halde çok şey ifade ederler.

2.1.1. Deyim Tanımları

“Deyim; bir dili konuşan toplumun dünya görüşü, yaşam biçimi, çevre koşulları, gelenek, görenek ve inançları, önem verdiği varlık ve kavramları, kısacası maddi ve manevi kültürünü yansıtan, o toplumun düşünme biçimini, hatta nükte ve buluşlarını ortaya koyan, dilbilim açısından olduğu kadar yazın ve halkbilim açısından da önemli sözlerdir.” (Aksan, 1999:91).

Almanca’da “Redewendung, Redensart, Ausdruck” olarak karşılık bulan deyim kavramı için günümüze kadar farklı terimler kullanılmıştır. Deyim için Osmanlıca’da önce “darbı-mesel” kelimesi kullanılmış, daha sonraları ise “tabir” ve “istilah” kelimeleri kullanılmıştır. “Tabir” kelimesi Cumhuriyet döneminde uzun süre kullanılmış, daha sonra 1935 yılında Türk Dili Araştırma Kurumu tarafından bastırılarak dağıtılan “Osmanlıcadan Türkçeye Cep Kılavuzu’nda bu kelimenin yerine “deyim” kelimesi teklif edilerek “deyim” kelimesi kullanılmaya başlamıştır (Sinan, 2015:18).

Deyim kelimesi üzerine çeşitli sözlüksel tanımlamalar mevcuttur. Türkçe Sözlük’de deyim; “genellikle gerçek anlamından az çok ayrı, kendine özgü bir anlam taşıyan kalıplaşmış söz öbeği, tabir” olarak tanımlanmıştır (Türk Dil Kurumu Sözlüğü, *online*, 2018).

Dilbilim Terimleri Sözlüğü’nde ise deyim;“belli bir anlama gelmek üzere iki veya ikiden artık kelimedenden meydana gelmiş söz öbeği” olarak tanımlanır (TDK, 1949: 97).

Berke Vardar, Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü’nde deyimini şöyle tanımlar: “Bir tür sözlüksel birim oluşturan anlam birim toplaşması; genellikle öz anlamından az çok ayrı bir anlam içeren kalıplaşmış söz.” (Vardar, 2002:71).

Deyim konusunda önemli ve kapsamlı çalışmaları bulunan Ömer Asım Aksoy deyimi: “Bir kavramı, bir durumu, ya çekici bir anlatımla ya da özel bir yapı içinde belirten ve çoğunun gerçek anlamlarından ayrı bir anlamı bulunan kalıplaşmış sözcük topluluğu ya da tümce.”olarak tanımlar (Aksoy, 1988:52).

Doğan Aksan'ın deyim tanımı ise şöyledir: “ Belli bir kavramı, belli bir duygu ya da durumu dile getirmek için birden çok sözcüğün bir arada, seyrek olarak da tek bir sözcüğün yan anlamında kullanılmasıyla oluşan sözdür.” (Aksan, 2007:35).

Zeynep Korkmaz da Gramer Terimleri Sözlüğü'nde deyimi tanımlarken; “gerçek anlamından farklı bir anlam taşıyan ve çekici bir anlatım özelliğine sahip olan ‘kelime öbeği’ ” ifadesini kullanır (Korkmaz, 1992:43).

Vecihe Hatiboğlu ise: “Deyim, anlatım gücünü artırmak için, az çok mantık dışına kayan bazı kelimeleri değişmediği halde bazıları değişip çekimlere giren kalıplardır.” olarak tanımlar (Hatiboğlu, 1963:221).

Yusuf Çotuksöken de deyimi şöyle tanımlar: “Deyim, en az iki sözcükten kurulan, konuşmada ve yazıda anlatım gücünü artıran, anlam yönünden yer yer mantık dışına taşan bölümleri olabilen, yapısındaki kimi sözcükleri anlam değişmesine uğrayan, kalıplaşmış söz öbeklerine verilen addır.” (Çotuksöken, 1992:5).

Ali Püsküllüoğlu deyimi: “Anlatıma akıcılık, çekicilik katan çoğunun gerçek anlamından ayrı bir anlamı bulunan genellikle de birden çok sözcüklü dil ögesi, kalıplaşmış sözcük topluluğu.” olarak tanımlar (Püsküllüoğlu, 1998:7).

Mehmet Hengirmen'in deyim tanımı da: “Genellikle gerçek anlamının dışında kullanılan, anlatımı daha güzel ve etkili yapan, toplum tarafından ortak olarak benimsenen kalıplaşmış sözlere deyim denir.” şeklindedir (Hengirmen, 1995:4).

Deyim tanım olarak zenginlik gösterse de, hepsinin ortak noktaları; kalıplaşmış olmaları, en az iki kelimededen oluşmaları ve deyimi oluşturan kelimelerden en az birinin anlamının gerçek anlamı dışında ve hatta bazen mantık dışına kayarak kullanılmaları, anlatımı akıcı, çekici, etkili, özlü ve güçlü hale getirebilmeleridir.

Bu ortak noktalardan hareketle deyim özelliklerini şöyle sıralayabiliriz:

- Her dilde var olup mevcut olduğu dile özgüdür ve o dilin özelliğine göre oluşur.
- Anlatımı hoş, çekici, etkili ve güçlü kılar.
- Kısa ve özlü ifadelerdir, az sözle çok şey anlatır.

- En az iki, en fazla yedi sekiz kelimededen oluşurlar. Tek kelime ile deyim olamaz. Çok uzun deyimler de deyimlikten çıkmış, bozulmuştur (Hatiboğlu, a.g.m. :222).

Aksan bu görüşün aksine, tek kelimelik deyimler olduğunu savunarak bunlara da “akşamcı, kaşarlanmış, sudan, gözde, gedikli” gibi kelimeleri örnek vermektedir (Aksan, 2007:36). Tıpkı Aksan gibi Aksoy da önceleri bu görüşü savunmuş, ”doğrusu, sözde, gözde, havadan, sudan, toptan, ayaktan, veresiye...” gibi kelimeleri deyim olarak göstermiş fakat daha sonra 1965'te yayımlanan “Atasözleri ve Deyimler” adlı kitabında deyimlerin en az iki sözcükle kurulacağını kabul etmiş, eski görüşünü düzelttiğini ifade etmiştir (Aksoy, a.g.e. :39).

Hatiboğlu da tek kelimelik mecazi kullanımların deyim olamayacağını belirtmiş ve şöyle ifade etmiştir: “Bir kelimenin anlamı gerçek anlamından kaymışsa, o kelime mecaz anlamında kullanılıyor veya kelimenin anlamı çoğaltılıyor demektir. Çünkü bir kelimenin pek çok gerçek veya mecaz anlamı olabilir. Deyimde ise, bir tek kelimenin anlamı dışında kullanılması aranmaz, en az iki kelimenin birlikte kullanılmalarından doğan ortak anlam, gerçek anlam dışında hatta mantık dışındadır. Yoksa bir tek kelimenin mantık dışında kullanılması, çekici bir özellik yaratamaz, belki de anlamın kaybolmasına, anlaşılmamasına sebep olur.” (Hatiboğlu, a.g.m. :222).

- Kalıplaşmış oldukları için kelimelerin yeri değiştirilemez, ancak isim ve fiil gibi bazı kelimeleri farklı şekillere veya farklı çekimlere (zamirler ve çekim ekleri) girebilir. Bu yönüyle de atasözlerinden ayrılırlar.

Babasının hayrına mı? / Babamın hayrına mı?

Durdu durdu , (durdun durdun, durdum durdum durup durup) turnayı gözünden vurdu (vurdun, vurdum) (Hatiboğlu, 1964:470).

Anası ağlamak/ Anam ağladı

Anasından doğduğuna pişman olmak/etmek

Anasından (anamdan) doğduğuna (doğduğuma) pişman olacak (oldum)

- Deyimler söz dizimi bakımından üçe ayrılırlar:

a. Cümle halinde olan deyimler

b. Sonu bir mastarla biten deyimler

c. İki ya da daha fazla sözcüğün bir araya gelerek oluşturduğu kalıplaşmış kelime grubu halinde olan deyimler.

Mastar halde olan deyimler fiil çekimine girer. Bu deyimlerde sözcük ancak özel bir yardımcı fiil ile bir araya geldiğinde belli bir anlam ifade eder, başka bir fiille aynı anlam verilemez (Aksoy, a.g.e. :508).

“Burun kıvrır-mak, taş kesil-mek, öne sür-mek” gibi.

Cümle içinde geçerek anlatıma çekicilik katan kelime grubu halinde olan deyimlere ise “anadan doğma”, “baba ocağı” gibi örnekler verebiliriz.

Cümle halinde olan deyimlere de:

“Ananız taş yesin, yarımşardan (yarım yarım) beş yesin.” örneğini verebiliriz.

- Genellikle mecazlı, mantıkdışı, mübalağalı bir anlatım vardır.

“Babaları tutmak, göze girmek” gibi.

- Bazı deyimlerde anlatım gücünü artırmak için kafiyeli, ölçülü, ahenkli olsun diye getirilen kelimeler vardır ve deyim iki yarıdan oluşur.

Babamın adı Hıdır, elimden gelen budur.

Ana usta yufka yapar, çocuk usta çift çift kapar.

- Bazı deyimler ise hikâye niteliğinde ya da karşılıklı konuşma biçimindedir (Aksoy, 1988:501).

-Baba bir hırsız tuttum.

-Getir!

-Gelmiyor

-Bırak!

-O beni bırakmıyor

- Bazı deyimler de bir öyküye, bir olaya ya da tasavvufa dayanır (Aksoy, a.g.e. :502). Deyimlerin kaynakları konusunda Hüsamettin Ege, Yusuf Ziya Bahadınlı, Osman Çizmeciler, Mahmut Belenli, Abdülbaki Gölpınarlı gibi yazarların eserleri mevcuttur (Sinan a.g.e. :41-43).

Analar taş /dert yesin; yarım yarım beş/dört yesin.

İpe un sermek.

- Bazı deyimler ise adet, gelenek, görenek, inanışlara dayanır. (Aksoy, a.g.e.:503)

“Kurşun dökmek, vebali boynuna, kulakları çınlasın, nazar değmesin...” gibi

- Deyimlerin bazılarında ise bir ya da birkaç sözcük söylenmeyerek, eksilteli bir anlatım sözkonusudur (Aksoy, a.g.e. :506).

Gözün aydın (olsun)

Laf aramızda (kalsın)

- Bazı deyimlerde anlatım gücünü artırmak için mantıksız gibi görünen tekrarlara başvurulur (Hatiboğlu, 1964:469).

Çoluk çocuk, ev bark, abur cubur.

Fakat sözcüğün tekrarıyla oluşan ikilemeler deyim değildir (Aksoy, a. g.e. :507).

“Ayrı ayrı, gürül gürül, saf saf, sıra sıra...” gibi.

2.1.2. Deyimler Üzerine Yapılan Çalışmalar

Günlük hayatımızda sıklıkla kullandığımız anlatım biçimleri olan ve deyim olarak adlandırılan kalıplaşmış yapıların incelendiği alan için iki ayrı terim mevcuttur: İngilizce “idiomatics” ve Almanca “Phraseologie” olarak adlandırılan alan daha çok kalıp söz ve kalıplaşmış sözlere yönelik iken, “idiomatics” ise, her dilin sözvarlığı içindeki deyimlerin çeşitli açılardan incelendiği alandır (Subaşı Uzun, 1991:29).

Deyimler üzerine birçok araştırma ve çalışma yapılmıştır. Bu çalışmaların büyük çoğunluğu ‘deyimler sözlüğü’ niteliğindedir.

İlk olarak “Durub-i Emsal-i Osmaniyeye” adlı eserinde atasözleri ve deyimleri bir araya getirip kitaplaştıran Şinasi’dir. Şinasi’nin 1861 yılında düzenleyip, 1863 yılında yayımladığı ve 1870 yılındaki ikinci baskısıyla daha kapsamlı hale getirilen bu eser 2500 söz içerir (Özön, 1943:28). Daha sonra Ebüzziya Şinasi’nin bu eserine birçok söz ekleyerek söz sayısını 4004’e kadar çıkarmış ve 1885 yılında eserin üçüncü baskısını ortaya çıkarmıştır (Aksoy, a.g.e. :60).

Mustafa Nihat Özön’ün 7 sözlük ve 87 eseri tarayarak oluşturduğu ve 1943 yılında yayımladığı “Türkçe Tabirleri Sözlüğü” de 14000’den fazla deyim içinde barındıran oldukça ayrıntılı ve örnekli bir sözlüktür (Bkz:Sinan, 2015:37).

Feridun Fazıl Tülbentçi’nin 1963 yılında yayımladığı ve 1977 yılında eklemeler yaparak ikinci baskısını yayımladığı “Türk Atasözleri ve Deyimleri” adlı eseri de 17440 atasözü ve deyim içermektedir.

“Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü” denilince akla gelen isimlerin başında yer alan Ömer Asım Aksoy’un 1965 yılında yayımladığı “Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü” oldukça önemli bir eserdir. Türk Dil Kurumu tarafından üç cilt olarak düzenlenen eser daha sonra İnkılap Yayınevi tarafından bazı eklemeler yapılarak yeniden 2 cilt olarak yayımlanmıştır.

Deyimler konusunda farklı bir yöntem kullanarak deyimlerin anlamını Türk şairlerinin eserlerinden örnekler vererek açıklayan, E.Kemal Eyüboğlu'nun iki cilt olarak yayımladığı “Onüçüncü Yüzyıldan Günümüze Kadar Şiirde ve Halk Dilinde Atasözleri ve Deyimler” adlı eseri sözlüksel çalışma alanında önemlidir.

Bu eserlerin yanısıra Nejat Muallimoğlu'nun “Deyimler, Atasözleri, Beyitler ve Anlamdaş Kelimeler” adlı eseri, Yusuf Ziya Çotuksöken' in “Deyimlerimiz” adlı eseri ve Ali Püsküllüoğlu' nun “Türkçe Deyimler Sözlüğü” de sözlüksel alanda yapılmış çalışmalardır.

Ayrıca, Arif Hikmet Par, Emin Özdemir, H. Fethi Gözler, Vecihe Hatiboğlu, Zeynep Korkmaz, Asım Bezirci, Sabahat Emir, Metin Yurtbaşı gibi isimlerin de deyimler üzerine ve deyimler sözlüğü niteliğinde eserleri mevcuttur.

Bu isimler arasında Zeynep Korkmaz'ın, eserin karşılaştırmalı deyimler sözlüğü olduğunu belirttiği, Türkçe ve Almanca deyimleri bir araya getiren, 1974 yılında Almanya'da H.J. Kissling ve Bedriye Atsız tarafından yapılan “Sammlung Türkischer Redensarten” (Deyimler Koleksiyonu) adlı çalışma da oldukça önemlidir.

Metin Yurtbaşı'nın da Alman ve Türk deyimlerini karşılaştırdığı çalışması mevcuttur.

Ayrıca Ahmet Turan Sinan'ın “Türkçe'nin Deyim Varlığı” adlı kitabı da deyimler ve deyimler sözlüğü üzerine önemli bir çalışmadır.

Deyimler üzerine sözlük çalışmalarının yanı sıra deyimleri, anlambilim (Semantik), biçimbilim (Morphologie), sözdizimi (Syntax) açılarından inceleyen çalışmalar, doktora ve yüksek lisans tezleri ve makaleler de mevcuttur (Aygün, 2003:71).

Bu çalışmalara Mehmet Aygün'ün (2003) “Türkçe ve Almanca'da ‘göz’le ilgili deyimler’in incelenmesi” adlı makalesi, Ahmet Turan Sinan'ın (2000) “Türkiye Türkçesi'ndeki deyimler üzerine bir dil incelemesi” adlı doktora tezi, Ayfer Aktaş'ın (2008) “Karşılaştırmalı dilbilim açısından Türkçe ve Almanca deyimlerde kadın” adlı makalesini örnek verebiliriz. Hatice İçel (2009), Leyla Subaşı Uzun (1991), Vecihe Hatiboğlu (1964), Yaşar Akar (2006), Zekerya Batur (2011), gibi isimlerin de deyimler üzerine yapılmış önemli tez çalışmaları ve makaleleri mevcuttur.

2.1.3. Deyimlerin Diğer Kelime ve Kelime Gruplarıyla İlişkisi

Deyimler çoğu zaman bazı kalıp ifadelerle benzerlik göstermekte ve bu yüzden de sıklıkla birbirine karıştırılmaktadır. Deyimlerle karıştırılan bu kelime ve kelime grupları; atasözleri, birleşik kelimeler, terimler, argo kelimeler, dua ve beddualardır.

2.1.3.1. Deyimler ve Birleşik Kelimeler

İki kelimededen meydana gelen kalıplaşmış söz öbeği şeklindeki deyimlerle birleşik kelimeler yapısal açıdan birbirine benzediğinden genellikle karıştırılır. Deyimi oluşturan kelimeler ayrı yazılırken, birleşik kelimelerin bir bölümü bitişik, bir bölümü de ayrı yazılır (Sinan, a.g.e. :28). İki kavram arasındaki karışıklık bu noktada ortaya çıkar. Birleşik kelimelerde kelimelerin arasına kelime veya ek giremeyeceğini ifade eden Vecihe Hatiboğlu, deyimlerde ise kelimelerin arasına kelime ve ek girebileceğini belirtir. Pek çok yazarın birleşik kelime kabul ederek bitişik yazdığı “*göz koymak, göz atmak, dil uzatmak, baş vurmak*” gibi deyimlerin birleşik kelime olmayıp bitişik yazılamayacağını ifade eder. Çünkü kelimelerden ikincisinin kalıplaşmadığını ve kelimelerin arasına çekim ekleri girmese bile başka kelime ve eklerin girebileceğini, ikinci kelimenin canlı bir kök gibi olup her türlü fiil çekimine girebileceğini belirtir (Hatiboğlu, 1963:204-205). “Göz koymak” deyiminin geçtiği, “yerime göz mü koydun” ya da “dil uzatmak” deyiminin geçtiği “utanmadan dil de uzatıyor” cümlelerinde kelimelerin arasına ek girdiğinden ve tam bir kalıplaşma söz konusu olmadığından bu ifadeler deyimdir. Zira deyimler, birleşik kelimeler kadar kalıplaşmamıştır. Yani birleşik kelimeyi oluşturan kelimeler aralarına ek alamayacak kadar kalıplaşmış ve kaynaşmışken, deyimde ise bu derece bir kalıplaşma ve kaynaşma söz konusu değildir.

Birleşik kelimeler üç şekilde oluşurlar; anlam kayması yolu ile (*ateşböceği, balkabağı, hanımeli....gibi*); ses kaynaşması ve düşmesi yolu ile (*cumartesi, kahvaltı, haminne... gibi*); kelime kayması yolu ile (*vurdumduymaz, giderayak, dedikodu ... gibi*) (Hatiboğlu, a.g.e. :207-210).

2.1.3.2. Deyimler ve Terimler

Deyimlerle karıştırılan bir başka kelime olan terimler; bilim, teknik, sanat, edebiyat ve spor gibi özel alanlarda kullanılan kavramlardır.

Deyim genel dile mal olmuş bir söz, ifade iken, terim anlamı daraltılmış özel bir alanın sözüdür (Aksoy, a.g.e. :51). Genel olarak tek anlamlı öğelerdir (Aksan, 2007:41).

Deyimlerden ayrıldığı noktalardan biri tek kelimelik terimlerin olması ve kimisinin birleşik kelime durumunda olmasıdır. Zira tek kelimelik deyim yoktur ve her zaman ayrı yazılır. İki veya daha fazla kelimedenden oluşan ve ayrı yazılan terimler deyimlere benzerler. Fakat terimler özel bir alana özgü kavramları karşıladıkları, daha çok kendi alanlarında kullanıldığı ve gerçek anlamlarından ayrılmamış oldukları için deyimlerden ayrılırlar (Aksoy, a.g.e. :514). “Eşkenar üçgen (geometri), dolaylı tümleş (dilbilgisi), doğru orantılı (matematik)...” gibi.

Vecihe Hatiboğlu da “dar anlamlı, dar alanlı, tanımı olan kelime” olarak ifade ettiği terimi; “kaç kelime ile kurulursa kurulsun bitişik yazılan, anlamı, sınırlı, belirli bir tek kelimedir.” diye açıklar (Hatiboğlu,1963:216-221).

Yani deyimden yapı bakımından olduğu gibi anlam bakımından da ayrılır. Terimin anlamı daha açık, net ve sabittir.

Önceleri terim olup, daha sonra deyim olarak dilimize yerleşen bazı ifadeler de vardır: “kündeye gelmek, kaçak güreşmek, meydana sürmek ... gibi” (Sinan, a.g.e.:30).

2.1.3.3. Deyimler ve Argo

Hatiboğlu'nun “dil içinde ayrı bir dil” (Hatiboğlu, 1963:243) olarak tanımladığı argo, toplum içinde belli bir kesimin, grubun, zümrenin, meslek topluluğunun farklı biçimde ve yalnızca kendileri tarafından anlaşmayı sağlamak amacıyla bazı kelimelere farklı anlamlar yükleyerek oluşturduğu özel bir dildir. “Öğrenci argosu, şoför argosu, asker argosu” gibi her dilin, her grubun kendine özgü bir argosu vardır.

Ömer Asım Aksoy da argoyu “külhanbeylerinin özel anlamda kullandıkları kaba sözler ya da başkaları anlamasın diye aralarında kararlaştırdıkları anlamla kullandıkları sözler” olarak tanımlamaktadır (Aksoy, a.g.e. :51).

Deyim ile arasındaki ilişki ise deyim gibi kolay ve çekici anlatım sağlaması, herkes tarafından anlaşılmayan bir yanının olması, kelimelerin bir kısmının veya tamamının anlamının farklı olup kastedilen anlamın farklı olmasıdır.

Bazı argo sözler de zamanla genel dile mal olmuş ve deyimleşmiştir. Ömer Asım Aksoy da deyim niteliği taşıyan argo sözcük öbeklerine “argo deyim” adını vermek gerektiğini belirterek; “dalga geçmek, maytaba almak, yağ çekmek” deyimlerini örnek gösterir (Aksoy, a.g.e. :52).

2.1.3.4. Deyimler ve Dua-Beddua

Deyimlerde inanç, gelenek, görenekle ilgili konular da vardır. Bunların bir kısmı dua-beddua kalıbı şeklinde, bir kısmı da görenek ve nezaket kalıbı şeklindedir.

Ömer Asım Aksoy iyi ve kötü dilekleri hoş ve çekici bir anlatımla anlatan bu kalıp ifadeleri deyim kabul etmektedir (Aksoy, a.g.e. :50-51).

Aksoy'a göre dua ve beddualar, deyim gibi bir anlatım özgünlüğü, güzelliği taşıyorsa, aynı zamanda deyimdirler (Aksoy, a.g.e. :516)

“Allah akıl versin, Allah bağışlasın, zehir zıkkım olsun” gibi.

2.2. Deyimlerde Anlam Olayları ve Söz Sanatları

Anlambilimsel açıdan bakıldığında, bir deyimın deyimleşme sürecinde gerçekleşen olay, deyim anlamını oluşturmak için bir araya gelen göstergelerin kendi anlamlarından sıyrılıp tek bir gösterge niteliğine sahip olması, bütüne ait tek bir anlamı yansıtır hale gelmesidir. (Subaşı Uzun, 1991:30) Dolayısıyla deyimleşme sonucu bir anlam aktarımı gerçekleştirilir.

Deyimleşmede anlamın aktarımı; deyim aktarması, ad aktarması, benzetme ve alüzyon gibi anlam olaylarıyla gerçekleşir.

2.2.1. Deyim Aktarması (Metapher, İstiare- Eğretileme)

Dünyanın bütün dillerinde görülen ve deyimlerde sıkça rastladığımız bir anlam olayı olan deyim aktarması, bir kavramın benzetme unsurlarından yararlanarak başka bir kavram yerine kullanılması, soyut kavramların somutlaştırılarak anlatılmasıdır.

Başka bir tanımla deyim aktarması: “aralarında uzaktan veya yakından ilgi bulunan iki şey arasında bir benzetme ilişkisi kurarak, bunlardan birinin adını, geçici olarak kendisine benzetilen diğer şeyin adı ile karşılama olayı”dır (Korkmaz, 1992:43).

Almanca Metapher, edebiyatımızda istiare olarak adlandırılan bir söz sanatı olan deyim aktarmasını Aksan şöyle tanımlar: “Aralarında uzak yakın ilgi bulunan iki şey arasında bir benzetme yoluyla ilişki kuran, birinin adını ötekine aktaran bir dil olayıdır ve anlatıma güç kazandırır (Aksan, 1971: 124).

Subaşı ise deyim aktarmalarının yapısını;

“deyim anlamı → deyim aktarmasındaki amaç

deyimlik anlam yapılanması → araç

deyim anlamı ile deyimlik anlam yapılanması arasındaki benzerlik → ilişki ögesi” olarak ifade eder (Subaşı Uzun, 1991:32).

Deyim aktarmalarının çeşitli türleri vardır. Bunlar;

- a) insandan doğaya aktarma
- b) doğadan insana aktarma
- c) doğadaki nesnelere arasında aktarma
- d) somutlaştırma
- e) duyular arasında aktarma

2.2.1.1. İnsandan Doğaya Aktarma

İnsana özgü niteliklerin, organlarının ya da vücut bölümlerinin adlarının doğadaki nesnelere, varlıklara benzetilerek aktarılmasıdır. Her dilde var olan bu aktarma biçimi, insana özgü nitelikler, organlarla çevredeki nesnelere arasındaki biçim benzerliğine dayanır.

Deyimlerde de sıkça kullanılan “burun, göz, diş, boğaz, ağız, baş, parmak, dirsek ...” gibi çokanlamlı ögeler, doğadaki şekillerin anlatımında insan vücudunun bölümlerini gösteren bu gibi adlardan büyük ölçüde yararlandığını göstermektedir (Aksan, 1971:149). Örneğin; Türkçe’de “baş” kelimesinin temel anlamı “vücudun üst veya önünde bulunan bölüm, kafa” iken “arazide en yüksek nokta” (dağbaşı), “bir şeyin toparlakça ucu” (çıbanın başı), “başlangıç, bir şeyin uçlarından biri” (köprübaşı), “tane” (bir baş soğan), “bir şeyin yakını ya da çevresi” (ocakbaşı), “bir topluluğu yöneten” (ustabaşı)... gibi anlamları da mevcuttur. Almanca’da da buna benzer kullanım biçimleri (“Nagelkopf” =(çivi başı) gibi) vardır.

2.2.1.2. Doğadan İnsana Aktarma

İnsandan doğaya aktarma gibi doğadan insana aktarma da her dilde var olan bir aktarma biçimi olup, doğadaki nesnelere, varlıkların adlarının ve bunlarla ilgili sıfatların insanlar için aktararak kullanılmasıdır. İnsanlarla doğadaki varlıkların ortak özellikleri arasında benzetme ilişkisi kurularak, varlıklarla ilgili sözler insanlar için kullanılmıştır.

“Sert, yumuşak, keskin, ağır, hafif, yırtık, pişkin...” gibi doğadaki nesnelere için kullanılan sıfatlar insanlar için kullanılmış ve hatta hayvanların davranış ve özelliklerine

imada bulunarak hayvan isimleri de insanlar için kullanılmıştır. Bu kullanımlar her dilde kelimelerin mecazi anlamları, yan anlamları olarak zamanla dile yerleşmiştir (Aksan, 1971:126). Örneğin, Türkçe’de “domuz” kelimesi insanlar için “hain, aksi, inatçı” anlamında kullanılır. Almanca’da da benzer kullanım “pis herif” anlamındadır. “Kurnaz adam” anlamında kullanılan “tilki” kelimesinin aktarması Almanca’da da (Fuchs) aynıdır (Aksan, 2007: 65-66).

2.2.1.3. Doğadaki Nesnelere Arasında Aktarma

Her dilde görülen bu aktarma türü de, doğadaki varlıklar arasındaki benzer özelliklere dayanan aktarmadır. Bunlar hayvandan bitkiye, ya da hayvandan hayvana gibi aktarmalardır. Örneğin; çiçekleri kartopuna benzeyen “viburnum” bitkisi Türkçe’de “kartopu” olduğu gibi, Almanca’da “Schneeball”, İngilizce’de “Snowball”dur (Aksan, 1997:66).

2.2.1.4. Somutlaştırma

Dilimizde sıklıkla kullanılan bu aktarma biçimi, anlatılması güç durum, davranış, duygu ve düşüncelerin, soyut kavramların, somut kavramlardan yararlanılarak dile getirilmesidir.

Bütün dillerin deyim varlığında somutlaştırmaya sıkça rastlandığı gibi, Türkçe’de de deyimlerin neredeyse hepsi somutlaştırma yoluyla oluşmuştur. Deyimlerde soyut şeylerin anlatımı için somutlaştırmaya başvurularak canlı, etkili bir anlatım gerçekleştirilir. Örneğin “baltayı taşa vurmak, diken üstünde oturmak, diş bilemek...” gibi. Diğer dillerde de somutlaştırarak aktarma mevcuttur. Almanca’da “mit einem Fuß schon im Grabe stehen” deyiminde somutlaştırma olup, aynı deyim in paraleli Türkçe’de de “bir ayağı çukurda (olmak)” şeklindedir (Aksan, 1997:67).

Somitlaştırma yoluyla dilde birçok yan anlam ortaya çıkmıştır (Aksan, 1971:127).

2.2.1.5. Duyular Arasında Aktarma

Deyim aktarmalarındaki bu tür ise; bir duygu alanına ait kavram ve özelliğin başka bir duyuyla bir araya getirilerek kullanılmasıdır. Örneğin; tat alma duyusuyla ilgili olan “tatlı” kelimesinin “tatlı sözler” biçiminde kullanılarak işitme duyusuyla ilgili bir kelimeyi nitelemesi bu aktarmanın bir göstergesidir. Türkçe’deki bu anlatım Almanca’da da “süße Worte” şeklinde mevcuttur (Aksan, 1997:68).

2.2.2. Ad Aktarması (Mecaz-ı Mürsel)

Bir kavramın, bir kelimenin benzetme amacı olmaksızın gerçek anlamı dışında kullanılarak onunla ilgisi, ilişkisi bulunan bir başka kavramla dile getirilmesidir.

Almanca “Metonymie” ya da “Namensvertauschung” olan ad aktarması, her dilde görülen bir anlam aktarım olayıdır. Deyimlerde de sıkça rastladığımız ad aktarması, Aksan’ın da ifade ettiği gibi; bir kavramın, ilgili, bağıntılı olduğu bir başka kavramı gösteren kelimeyle anlatılmasıdır (Aksan, 1971:132).

Türkçe’de “ölmek” yerine “gözlerini yummak, can vermek, son nefesini vermek, tahtalı köyü boylamak, dört kolluya binmek...”, “gebe/ hamile olmak” yerine “iki canlı olmak”; Almanca’da “auf der Straße liegen” (sokakta kalmak) “işsiz olmak” gibi deyimleri ad aktarmasına örnek gösterebiliriz.

Önemli bir anlam olayı ve söz sanatı olan ad aktarması, aynı zamanda mecaz-ı mürsel olarak adlandırılır.

Benzetme amacı bulunmayan bu gerçek ve mecazlı kelimeler arasında; sebep-sonuç özel-genel, parça-bütün gibi anlam ilişkileri bulunur. İstanbul için “Yedi Tepe”, ABD Cumhurbaşkanlığı için “Beyaz Saray“ (White House) gibi ifadeler ad aktarmasıdır.

Deyim aktarması ile ad aktarması arasındaki fark; deyim aktarmasının bir benzerliğe, ad aktarmasının ise temelde var olan bir ilgiye, ilişkiye dayanılarak yapılmasıdır (Aksan, 2007:188).

2.2.3. Benzetme (Teşbih)

Anlatımı güçlendirmek, sözü daha canlı ve etkili hale getirebilmek için kullanılan anlam olayı ve söz sanatlarından biri olan benzetme; bir nesnenin veya bir eylemin niteliğini daha iyi anlatabilmek için başka bir nesneden veya eylemden yararlanarak anlatılmasıdır (Aksan, 1997:61).

Benzetme ile oluşan deyimlerde, “benzerlik” ilişkisi, unsuru deyimlik anlam yapılanması içinde hazır olarak bulunur (Subaşı Uzun, 1991:32).

Kelimelerin asıl anlamlarında kullanıldığı benzetme, sözü daha etkili kılmak için, aralarında farklı yönlerden ilgi bulunan iki şeyden benzerlik bakımından zayıf olanı nitelik bakımından daha üstün olana benzetmektir (Aktaran: Sinan, 2015:79).

Edebiyatta ‘teşbih sanatı’ olarak bilinen benzetmelerde dört unsur söz konusudur: Benzeyen, benzetilen, benzetme yönü ve benzetme edatı (gibi). Bu

unsurların biri ya da ikisi olmadan da benzetme olabilir. Fakat eğer benzetme yönü söylenmiyorsa, bu deyim aktarması olur. Örneğin; “keçi gibi inatçı” ifadesini kullandığımızda benzetme, insanı kastederek, onu nitelemek amacıyla sadece “keçi” şeklinde kullanırsak deyim aktarması yapmış oluruz.

Benzetmelerin bir bölümü dilde kalıplaşarak deyimleşmiş ifadelerdir ki, bu deyimlerin “gibi” benzetme edatıyla oluşturulanların yanı sıra “...e dönmek” kalıbıyla oluşan deyimler de mevcuttur. “Nalıncı keseri gibi kendine yontmak, ağlama duvarına dönmek, pazar yerine dönmek” gibi deyimler benzetme yoluyla oluşmuş deyimlerdir (Sinan, a.g.e. :79).

2.2.4. Alüzyon (Telmih)

Bazı deyimlerde, deyim anlamını aktarırken dolaylı bir anlatım yoluna gidilerek, geçmişte gerçekleşmiş bir olay, durum ya da yaşantıya göndermede bulunulur. Bu şekilde anlam aktarımına alüzyon, böyle deyimlere de alüzyonlu deyimler denir.

Edebiyatımızda telmih olarak bilinen alüzyonlu deyim yapılarında benzetilen ya da kendisine göndermede bulunulan kişi, olay, yer veya durumun iki taraf arasında bilinmesi ve tarafların aynı kültür alanı içinde olmaları gerekir (Sinan, a.g.e. : 81).

Bir öyküye ya da bir olaya dayanan alüzyonlu deyimlerin oluşumunda, deyim bir kişi ya da kişiler tarafından söylenir, zaman içinde kullanılıp dile yerleşir, ilk söyleyenleri unutulduğu gibi hikâyeleri de unutulabilir. Ancak kalıplaşarak genel dile mal olurlar. Hatta kimileri ilk anlamlarının dışında kullanılır.

Türkçe’de bir hikâye veya olaya dayanan alüzyonlu deyimlere “derdini Marko Paşa’ya anlatmak, sarı çizmeli Mehmet Ağa, geçti Bor’un pazarı sür eşeği Niğde’ye...” gibi deyimleri örnek gösterebiliriz (Sinan, a.g.e. : 81).

Almanca’da da “ins Fettnapfchen treten (birini kızdırmak), “in die Binsen gehen” (kullanılmaz olmak) alüzyonlu deyimlere örnektir.

2.3. Atasözleri

İnsanoğlunun yaşadığı deneyimlerinden yola çıkarak ortaya çıkardığı atasözlerinin Türkçe’deki bulunduğu ilk yazılı kaynak “Orhun Kitabeleri” ve daha sonra Kaşgarlı Mahmud’un kaleme aldığı “Divan-ı Lügat-it Türk” eseridir. Atasözleri için

önemli bir kaynak olan Divan-ı Lügat-it Türk'te atasözleri terimi, Arapça “mesel”, Türkçe “sav” sözcükleriyle karşılık bulmuştur. Divan edebiyatında ve Osmanlıca' da atasözü kavramı için “mesel” ya da “darbı-mesel” ve çoğul şekli olan “durub-i emsal” kullanılmıştır. Bugün ise Türkçe'de yaklaşık yüz yılı aşkın süredir atalar sözü ya da çoğunlukla atasözü/ atasözleri kavramı kullanılmaktadır (Aksoy, a.g.e. :14).

Atasözleri; dünyanın her dilinde var olup, atalarımızın çeşitli hayat tecrübelerinden elde ettiği, düşünce ve inanışlarını, değer yargılarını, dünyaya bakışını nasihat verir, yol gösterir biçimde çoğu zaman metaforik olarak anlatarak kuşaktan kuşağa ulaşan ve var olduğu toplumun ortak malı olan sözlerdir.

Atasözleri üzerine çeşitli tanımlamalar mevcuttur. Güncel Türkçe Sözlük'te atasözü; “uzun deneme ve gözlemlere dayanılarak söylenmiş ve halka mal olmuş, öğüt verici nitelikte söz, deme, mesel, sav, darbı-mesel olarak tanımlanmıştır (Türk Dil Kurumu Sözlüğü, *online*, 2018).

Atasözlerini “hazır akıllar, hazır öğütler” diye tanımlayan Vecihe Hatiboğlu da, atasözlerini; “atalardan kalmış, belirli kalıplar içinde yol gösterici, akıl öğretici cümleler” olarak açıklar (Hatiboğlu, 1963:234).

Ömer Asım Aksoy ve Ali Püsküllüoğlu'nun atasözü tanımları hemen hemen aynıdır. Aksoy atasözünü; “atalarımızın, uzun denemelere dayanan yargılarını genel kural, bilgece düşünce ya da öğüt olarak düsturlaştıran ve kalıplaşmış biçimleri bulunan kamuca benimsenmiş özsözler” olarak tarif eder (Aksoy, a.g.e. :37).

Aksan da atasözlerinin her dilde var olduğunu ve insanoğlunun deneyimlerinden, bilgeliğinden kaynaklandığını vurgulayarak, atasözlerini; “çoğunlukla bir tümce biçiminde oluşarak bir yargı anlatan, kimi zaman ölçü ve uyakla söyleyiş açısından daha etkili olmaya yönelen sözler” olarak tanımlar (Aksan, 2007:38).

Bu tanımlamalardan yola çıkarak atasözlerinin biçimsel ve kavramsal özelliklerini şöyle sıralayabiliriz.

- Kalıplaşmış, donmuş sözlerdir. Sözcüklerde veya söz dizimi biçiminde değişiklik yapılamaz. Çünkü toplumun ortak malıdır ve kişiden kişiye değişiklik göstermez. Ancak, bazı atasözlerinin farklı biçimleri de mevcuttur.

“Keskin sirke kabına zarardır.”

“Keskin sirke küpüne zarar.”

- Kısa ve özlü olup az sözcükle çok şey anlatırlar.

“Baba eder, oğul öder.”

- Çoğunlukla bir veya iki cümleden oluşurlar.

“Vakit nakittir.”

“Ak akçe kara gün içindir.”

- Genel bir kural, bir düstur, öğüt niteliğinde olduğu için genellikle yüklemi geniş zaman veya emir kipindedir.

“Anasına bak kızını al, kenarına bak bezini al.”

-Deyimler gibi söyleyeni belli olmayan, anonim ifadelerdir.

-Bazı atasözleri, töre, gelenek ve inanışları bildirdiği gibi bir takım bilgece düşünceler ve gerçekler de bildirerek yol gösterip nasihat verir.

“Kızını dövmeyen dizini döver.”

“Ananın bahtı kızına.”

- Tecrübeye dayalı olduğu için doğruluğu herkes tarafından benimsenip kabul edilmiş ifadelerdir.

- Tıpkı deyimler gibi öykü ya da karşılıklı konuşma biçiminde olanları da vardır.

“Yalancının evi yanmış; kimse inanmamış.”

“Deveye sormuşlar: ‘Boynun neden eğri’ ‘Nerem doğru ki...’ demiş.”

- Atasözünün söylendiği koşullar, çevre, söyleyen ve söylenen kişi ve söylenme amacına bağlı olarak anlam bakımından birbiriyle çelişen bazı atasözleri de mevcuttur. Örneğin; “yalancının mumu yatsıya kadar yanar“ atasözünde yalan söylemenin kötü olduğu vurgulanırken; “doğru söyleyeni dokuz köyden kovarlar” atasözünde ise doğru söylemenin kötü sonuçlar doğurabileceği vurgulanmaktadır.

- Cinas, kinaye, hüsnü talil, mecaz-ı mürsel, eğretileme gibi söz sanatlarından faydalanılarak oluşturulmuş mecaz anlamlı atasözleri çoğunlukta olduğu gibi, gerçek anlamlı atasözleri de vardır. Örneğin; “Mum dibine ışık vermez” atasözünde mesaj mecazlı bir anlatımla aktarılırken; “bugünün işini yarına bırakma” atasözünde ise verilmek istenen mesaj dolaysız biçimde gerçek anlamıyla aktarılmıştır.

Bu özelliklerin yanı sıra atasözlerinde işlenen konular, verilen mesajlara baktığımızda, her toplumun kendi kültür yapısına, o toplumun değer yargılarına işaret ettiğini görmekteyiz. Örneğin; Türk kültüründe,“askerlik” önemli bir yere sahiptir ve “at, kurt, yiğitlik” gibi kelimeler atasözlerinde sıklıkla yer almaktadır. Buna karşılık Alman atasözlerinde ise “ayı” (Bär), “kartal” (Adler) gibi Alman kültüründe önemi olan kelimeler mevcuttur.

“At yiğidin yoldaşdır.”

“Atın dorusu, yiğidin delisi.”

“Wenn der Bär auch brummt, tanzen muss er doch.”

2.3.1. Atasözleri Üzerine Yapılan Çalışmalar

Atasözleri üzerine genellikle sözlüksel çalışmalar yapılmıştır. Makale ve bilimsel araştırma şeklindeki çalışmaların sayısı pek fazla değildir. Atasözleri üzerine yapılan çalışmalara şu çalışmalar örnek verilebilir: Ömer Asım Aksoy’un iki cilt halinde olan “Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 1”, E. Kemal Eyüboğlu’nun “Şiirde ve Halk Dilinde Atasözleri ve Deyimler” ve Metin Yurtbaşı’nın “Sınıflandırılmış Türk Atasözleri”dir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. TÜRK VE ALMAN ATASÖZLERİNDE “ANNE”VE “BABA”

3.1. Türk ve Alman Atasözlerinde “Anne”

Sözlükteki anlamı “çocuğu olan kadın ana, valide” (Türk Dil Kurumu Sözlüğü, *online*, 2018) olan “anne” kavramının atasözleri ve deyimlerdeki kullanımı daha çok hatta hemen hepsi “ana” kelimesiyledir.

“Ana” kelimesinin sözlük anlamları ise; 1.Anne, 2.Yavrusu olan dişi hayvan, 3. Dini bakımdan aziz tanınan bazı kadınlara verilen saygı unvanı (Fatma Anamız, Havva Anamız, Meryem Ana). Bu anlamlarının yanısıra “temel, asıl, esas” anlamına gelen yan anlamları da mevcuttur (Türk Dil Kurumu Sözlüğü, *online*, 2018).

Kadının annelik yönünü vurgulayan atasözlerine değinmeden önce, atasözlerinde kadın algısına ve kadının yaşamı boyunca geçirdiği sürece biraz değinelim.

Toplumda, kadının doğumundan ölümüne kadar sahip olduğu vasıflardan dolayı ona atfedilen bir takım rolleri ve sorumlulukları vardır. Bu her toplum için böyledir.

Kadının ilk rolü kız çocuğu olmak, abla/kardeş olmaktır. Daha sonra evlilikle beraber eş, ana, gelin rolleri, kimi zaman da üvey ana, hala, teyze, elti ve kaynana rollerini üstlenir ve bu rollere göre de çeşitli sorumluluklar yüklenip, ondan beklentilerde bulunulur. Kadının yaşam süreci boyunca üstlendiği bütün bu roller üzerinde çok sayıda atasözümüz mevcuttur.

Kadını konu alan bu atasözlerinde daha ziyade kadının “eş olma” ve “annelik rolü” ön plandadır. Kadına dair atasözlerimizde, kadın algısını evlilik öncesi ve evlilik sonrası hatta annelikten önce ve annelikten sonra diye iki ayrı süreç olarak değerlendirebiliriz.

Ataerkil geleneğe sahip Türk toplumunun aile yapısının başlangıcı olan evlilik öncesindeki süreçte kadın, kız çocuğu olarak dünyaya geldiğinde hayata adeta 1-0 mağlup başlamıştır. Çünkü bu düşünceyi dayatan, eskimiş fakat günümüzde de hala süregelen toplumsal algıya göre, kız çocuk sahibi olmak pek hoş karşılanmayıp, bir utanç vesilesi haline getirilmiştir.

Nitekim bu algıya göre, erkek çocuk sahibi olmak ailenin geleceği için bir teminat iken, kız çocuğunun ise aileye herhangi bir maddi katkısı olmadığı gibi aile için

de bir külfet olarak görülmüştür. Bunun yanında kız çocuğunun korunup kollanması ve sorumlulukları da erkek çocuğa göre daha fazladır.

“Kızın var, sizin var.” (Aksoy, a.g.e. :362)

“Oğlan doğuran övünsün, kız doğuran dövünsün.” (Aksoy, a.g.e. :398)

“Kız boğazı kırk boğum olur.”

“Kız doğuran tez kocar.”

“Kızı olan tez kocar.” (Yurtbaşı, 1996:67)

Toplumsal cinsiyet ayrımcılığı Türk atasözlerinde olduğu gibi Alman atasözlerinde de göze çarpmaktadır. Alman atasözlerinde de “erkek” olarak doğmak, ”erkek” olmak bir ayrıcalık olarak görülmüştür.

“Ein Knabe ist besser als drei Mädchen”

“Besser Ein Sohn als zwei Töchter” (Wander, woerterbuchnetz.de/10.02.2018’de erişildi.)

Atasözlerimize göre, kız çocuğu olan anne babanın yapması gereken en iyi şey vakti gelince bir an evvel onu evlendirmektir. Geleneksel kültüre göre, kız çocuğu olmak bunun içindir ve kız anne babası olmak da bunu gerektirir.

“On beşinde kız, ya erde gerek ya yerde” (Aksoy, a.g.e. :400)

“Kız beşikte çeyiz sandıkta” (Aksoy, a.g.e. :362)

Toplumsal cinsiyetin kadın ve erkek için belirlediği roller kadın veya erkek olmanın gerektirdiği sorumluluklar Alman kültüründe de geçerlidir. Kadından beklenen ve onun için en iyi seçenek olduğu düşünülen şey evlenip yuva kurmasıdır.

“Ein Mädchen kann nichts Besseres nehmen als einen Mann”

“Mädchen und Eier muss man nicht lange aufheben” (Wander, woerterbuchnetz.de/10.02.2018’de erişildi)

Kadımdan beklenenin ve onun için en doğru şeyin evlilik olduğu ve kadının sanki bunun için yaratıldığı, var olduğu düşüncesini yansıtan Alman atasözleri de, Alman kültüründe de (her ne kadar günümüzde olmasa da) bir zamanlar ataerkil yapının hakim olduğunu ispatlar niteliktedir.

“Aus Knaben werden Leute, aus Mädchen werden Bräute”

“Die Mädchen tragen ihr Heirathsgut im Gesicht”

“Die Tochter verheirathen, ehe sie geboren” (Wander, woerterbuchnetz.de/10.02.2018’de erişildi.)

Buradan hareketle her iki kültürde de kız çocuğunun evlilik odaklı yetiştirildiğini söylemek mümkündür.

Geleneksel Türk kültüründe namus, şeref gibi kavramlar kız çocuğu olan kişiler için ayrı bir önem arz eder ki, bu düşünceye göre kız çocuğu demek namus demektir ve maalesef namus için töre adı altında cinayetler bile işlenir. Bu nedenle, atasözlerimizde de salık verildiği üzere kız çocuğu olan kişi dikkatli olmalı, onu koruyup kollamalı, ileride yaşayabileceği olumsuzluklar karşısında onu baskı altında tutmalı ve hatta disipline edebilmek için gerekirse şiddet uygulamalıdır.

“Kızını dövmeyen dizini döver” (Aksoy, a.g.e. :362)

“Kız dediğin kaledir, yıkılırsa çürük çaput olur”

“Kız ile altın gizli gerek”

“Kızın varsa el yatağında yatmasın oğlun varsa el ekmeği tatmasın” (Yurtbaşı, 1996:67)

Alman atasözlerinde de kız çocuğunun korunması ona ayrı bir özen ve dikkat gösterilmesi konusu dile getirilmiş ve beyaz bir elbisenin lekelenmesi gibi kolaylıkla yara alabileceği ifade edilmiştir.

“Ein Mädchen bekommt so leicht einen Leck wie ein weisses Kleid einen Fleck”

“Mädchen und Eier muss man wohl bewahren”

“Töchter brauchen Wächter”

“Töchter und Gläser sind immer in Gefahr”

“Töchter und Vögel muss man wohl hüten” (Wander, woerterbuchnetz.de/10.02.2018’de erişildi.)

Kız çocuğunun disiplin altına alınabilmesi için şiddete başvurulması gerektiğini nasihat eden “Kızını dövmeyen, dizini döver” atasözü Almanca'da da;

“Wer seine Tochter nicht zur Zeit schlägt, schlägt einst sein Knie” (Wander, woerterbuchnetz.de/10.02.2018’de erişildi.)

atasözü ile karşılık bulmuştur.

Bunların yanı sıra kadının kadın olarak ele alındığı atasözlerindeki genel algıya göre, kadın; kurnaz, erkeği oyuna getiren, şeytan, dedikoducu, eğlence düşkün, akıl yönünden zayıf bir yapıya sahiptir.

“Avrattan vefa, zehirden şifa”

“Gökyüzünde düğün var deseler kadınlar merdiven kurmaya kalkar”

“Kadın erkeğin şeytanıdır”

“Kadın kısmının saçı uzun olur aklı kısa”

“Kadın şeytana pabucunu ters giydirir”

“Kadın şerrinden Allah'a sığınmalı” (Yurtbaşı, a.g.e. :147-148)

Benzer şekilde kadını olumsuzlayan Alman atasözlerinde de kadın erkeğe zarar veren şeytan, kurnaz ve Türk atasözlerindeki gibi “saçı uzun aklı kısa” olarak nitelendirilmiştir.

“Die Frauen haben langes Haar und kurzen Verstand”

“Die Frauen sind die Schlaunen”

“Die Frauen sind über den Teufel”

“Die Frauen sind unrichtige Uhren”

“Die Frauen und das Spiel verderben der Männer viel”

“Die Frauen wissen noch ein Blatt mehr als der Teufel” (Wander, woerterbuchnetz.de/10.02.2018’de erişildi.)

Buraya kadarki atasözleri, kadının evlilik öncesi sürecine dair idi ve kız çocuğu olarak kadın üzerindeki algı genel itibariyle olumsuzdu. Fakat evlilikle beraber kadın üzerindeki olumsuz algı değişmeye başlar ve evlilikte önemli bir rol, sorumluluk üstlenir.

“Evi ev eden avrat” (Aksoy, a.g.e. : 278)

“Yuvayı yapan dişi kuştur. (Yuvayı dişi kuş yapar).” (Aksoy, a.g.e. :480)

Evlilikten sonra kadına verilen sorumluluk da artar. Yemek yapmak, bulaşık, çamaşır yıkamak gibi her türlü ev işi, dikiş nakış gibi her türlü el işi ve hatta kırsal yaşamdaki bir kadın için de her türlü bağ bahçe işlerinin yanı sıra çocuk doğurmak, anne olmak bir kadının asli görevi olarak görülür.

Alman atasözlerinde de durum farklı anlatılmamıştır. Evlendikten sonra ev kadını olarak ondan beklenen görev ve sorumluluklar vardır. Yemek yapmak, çocuk doğurup büyütme, ev işleri iyi bir ev kadınının özellikleri arasında gösterilmiştir.

“Eine gute Hausfrau kann aus der Kartoffel viel Gerichte machen”

“Eine gute Hausfrau bewahrt das Haus, eine unwirtschaftliche (liederliche) trägt's mit den Händen hinaus”

“Eine gute Hausfrau hat fünf K zu besorgen: Kinder, Kammer, Küche, Keller und Kleider” (Wander, woerterbuchnetz.de/10.02.2018’de erişildi.)

Ev kadını olarak kadının sorumluluklarının yanı sıra onun için olumlu ifade ve övgüler de vardır.

“Eine gute Hausfrau ist das beste Ger ath im Hause”

“Eine liebe Hausfrau ist der h ohest Schatz auf Erden” (Wander, woerterbuchnetz.de/10.02.2018’de erişildi.)

Yine kadının evdeki değeri ve  nemi şu atasözü ile dile getirilmiştir.

“Wenn die Hausfrau ist gestorben, sind Eier und Milch verdorben”(Wander, woerterbuchnetz.de/10.02.2018’de erişildi.)

Atasözlerimize göre, çocuğun cinsiyeti, kadının statüsünü arttırması açısından önemli olarak görülmüştür. Bilhassa erkek  ocuk doğurmak kadın için bir ayrıcalık olarak görülür. Bu dayatma atasözlerimizde şöyle dile getirilmiştir

“Gelin eşikte, oğlan beşikte” (Aksoy, a.g.e. :286)

“Oğlan doğuran övünsün, kız doğuran dövünsün” (Aksoy, a.g.e. :398)

Annelik/anne olmak kadın için adeta bir dönüm noktası, bir milattır.  nk , kadınla ilgili toplumdaki olumlu yegane algı “annelik”tir. Evlilik  ncesi pek söz sahibi olmayan kadın, aile içerisinde “anne” olarak artık bir otoritedir. Anne olduktan sonra kadının toplum içindeki yeri, statüsü, algısı olumlu yönde değişerek, kadın “anne” olarak toplum nazarında kutsallaşır, ona karşı toplumun saygısı artar.

“Ana hakkı ödenmez”(Yurtbaşı, a.g.e.:24)

“Ana hakkı, Tanrı hakkı” (Aksoy, a.g.e.:145)

Yukarıdaki atasözünde olduğu gibi anaya karşı olan hürmet ve sorumlulukla Tanrı’ya karşı olan sorumluluk, kutsiyet bakımından eşdeğer tutulmuştur. Yine;

“Ana gibi yar olmaz, Bağdat gibi diyar olmaz” (Aksoy, a.g.e. :145)

atasözünde de insana ana kadar yakın, ana kadar candan, dost, yar, yaren olamayacağı belirtilerek, ”anne”nin manevi değeri vurgulanmıştır.

Bütün din ve milletlerde de ”annelik” son derece kutsal bir mertebedir. Nitekim İslam dininde de;

“Cennet anaların ayakları altındadır”

hadisi ile “anne”nin manevi yeri ve ehemmiyeti vurgulanmış, anneye itaat ve saygı hususu dile getirilmiştir.

Her kültürde olduğu gibi, Alman kültüründe de “anne” kutsaldır. Annenin duasını almanın önemi, ona itaat etmenin, saygı göstermenin gerekliliği Alman atasözlerinde de vurgulanmıştır.

“Deine Mutter verrathen ist deine eigene Schande”

“Der Mutter Fluch geht nicht aus dem Herzen”

“Wer seine Mutter betrübt, der ist verflucht”

”Muttergebet baut das Haus und holt aus dem Meeresgrunde heraus” (Wander, woerterbuchnetz.de/10.02.2018’de erişildi.)

Bir çocuğun yaşamında, annenin varlığı, yeri herşeyden ve herkesten başkadır. Çünkü anne çocuk için var olma sebebidir ve anne özellikle, manevi yönden çocuğun ihtiyaçlarını karşılayarak, onun varlığını devam ettirmek zorundadır. Anne çocuk için bir güç, güven kaynağıdır.

Çocuk ile anne arasında, anne karnından itibaren kuvvetli bir bağ vardır. Özellikle çocuğun hayata başladığı ilk dönemlerinde onu hem sütüyle hem de sevgisi ile besleyen maddi ve manevi yegâne besleyicisidir. Çocuğun gelişiminde, büyümesinde annenin varlığının önemi; yokluğunun, annesiz, anne sevgisinden yoksun büyümenin ise çocuğun ileriki yaşamında, davranışlarında olumsuz anlamda ne denli etkili olduğu atasözlerinde sıkça vurgulanmıştır.

“Anadan olur daya, hamurdan olur maya”

“Analı kuzu, kınalı kuzu” (Aksoy, a.g.e. : 46)

“Anadan öksüz, babadan yetim kalanın yüreği (sırtı) yağ bağlamaz” (Yurtbaşı, a.g.e. : 55)

“Analı oğlak (kuzu), yarda(gökte) oynar (gezer); anasız oğlak (kuzu), yerde oynar (gezer)” (Yurtbaşı, a.g.e. : 137)

“Anam olsun da duvara ağ kursun” (Yurtbaşı, a.g.e. : 51)

”Anasız kuzu melemez” (Yurtbaşı, a.g.e. :132)

“Ana yiğidin kalkanıdır” (Yurtbaşı, a.g.e. :24)

Alman atasözlerinde de özellikle sıkça anne sevgisi, şefkati ve anne sevgisinin önemi vurgulanmıştır. Anne sevgisinin bambaşka ve herşeyin üzerinde bir sevgi olduğu, onun üzerine başka bir sevgi olmadığı dile getirilmiştir.

“Der Mutter Liebe ist stärker als der Kinder Grind und Unflat”

“Mutterliebe die beste Liebe, Gottesliebe die höchste Liebe”

“Mutterliebe ist stärker als der Grind am Kinde”

“Ueber Mutterliebe keine Liebe”

“Mutterliebe altert nicht. Aber der Kinder Liebe sehr bald”

“Mutterliebe rührt sogar den Teufel, aber sie muss mit vernünftiger Strenge gepaart sein”

“Wie eine Mutter, liebt niemand auf Erden” (Wander, woerterbuchnetz.de/10.02.2018’de erişildi.)

Anne sevgisinin önemini, büyüklüğünü vurgulayan bu atasözlerinin aksine, anne sevgisinin fazlasının çocuklara zarar vereceği görüşünü bildiren atasözü de vardır.

“Zu viel Mutterliebe schadet den Kindern” (Wander, woerterbuchnetz.de/10.02.2018’de erişildi.)

Annenin çocuğuna karşı sevgisi o kadar büyük ve güçlüdür ki, çocuğuna vursa, onu dövse dahi onu incitmez, çocuğu ile arasındaki güçlü bağ sarsılıp zarar görmez. Hatta annenin bunu çocuğunun iyiliği için yaptığı da ifade edilir.

“Mutterhand schlägt keine Beulen”

“Mutterhände sind weich, auch wenn sie schlagen”

“Mutterschläge thun nicht weh”

“Wo die Mutter hinschlägt, da wächst Fleisch”

“Schlägt dich nicht die Mutter beizeiten, so kriegst du dann Haue von andern Leuten” (Wander, woerterbuchnetz.de/10.02.2018’de erişildi.)

Kültürümüzde de bu düşünce ile aynı doğrultuda olup, ona karşılık gelen atasözümüz vardır.

”Ananın bastığı yavru (civciv) incinmez (ölmez)” (Aksoy, a.g.e. :147)

Türk atasözlerinde olduğu gibi Alman atasözlerinde de anneden yoksun, annesiz büyüyen çocukların heba olacağı, aileyi ayakta tutan annenin yokluğunun, ölümünün herkesi etkileyip hem aile için hem çocuklar için kötü sonuçları olacağı, ailenin dağılacağı vurgulanmıştır.

“Ohne Mutter sind Kinder und Bienen gleich verloren”

“Wenn die Mutter stirbt, löst sich die Familie auf”

“Wenn die Mutter todt ist, hört der Gruß auf”

“Wenn die Mutter todt, ist der Vater blind” (Wander, woerterbuchnetz.de/10.02.2018’de erişildi.)

Atasözlerimizde vurgulanan bir diğer husus annenin şefkat duygusu, fedakârlığı ve koruyan kollayan, evladı için her zorluğa göğüs geren yönleridir. Anne ile çocuk arasında güven duygusuna dayalı güçlü bir duygusal bağ vardır. Anne çocuk için herkesten daha fedakâr, güvenilir, daha şefkatli ve çocuğuna karşı daha duyarlıdır.

“Ana besler hurmayla, eloğlu karşılar yarmayla” (Aksoy, a.g.e. :144)

“Ananın bastığı yavru (civciv) incinmez (ölmez)” (Aksoy, a.g.e. :147)

Anne yoksul dahi olsa onun sevgisi, ilgisi, şefkati, babanın servetinden daha yüce, daha üstündür.

“Yüz koyunlu atam kalmaktan bir yüksüklü anam kalmak yeğdir” (Yurtbaşı, a.g.e. :26)

Anne şefkati ve anne kucağının çocuk için kıymeti Alman atasözlerinde de dile getirilirken, annenin ne kadar fakir olursa olsun, çocuklarından hiçbir zaman şefkatini, sevgisini, ilgisini esirgemediği de ifade edilmiştir.

“Auff der Mutter Schoß werden die Kinder groß“

“Ist die Mutter noch so arm, so gibt sie ihrem Kinde warm”

“Ist die Mutterhand auch arm, so deckt sie doch warm”

”Mutterschos ist arm, aber warm”

“Der Mutter Herz ist immer bei den Kindern” (Wander, woerterbuchnetz.de/10.02.2018’de erişildi.)

Yine Alman atasözlerinde de anne evladını koruyan, ona gözü gibi bakan, yerinin başka bir şeyle doldurulamayacağı ve çocuklarını en iyi tanıyan kişi olarak anlatılmıştır. Anne olmayan kişinin anneliği bilemeyeceği, anlayamayacağı da ifade edilmiştir.

“Die Mutter bewahrt das Kind”

“Die mütter kennen ire kindt am besten”

“Eine Mutter kann man verlieren, aber nicht wiederfinden”

“Wer nicht Mutter ist, kann nicht Mutter sein” (Wander, woerterbuchnetz.de/13.02.2018’de erişildi.)

İnsana annesinden daha yakın, daha candan kimse yoktur. İnsanın üzüntüsünü, kederini, derdini, yürekten paylaşan tek varlık annesidir. Annesi kadar hiçkimsenin yürekten ve samimi üzölmeyeceği atasözlerimizde de dile getirilmiştir.

“Ağlarsa anam ağlar, başkası (kalanı) yalan ağlar” (Aksoy, a.g.e. :122)

“Ana, yürekten yana” (Aksoy, a.g.e. :148)

“El ağlarsa gözünden, anam ağlarsa özünden ağlar”

“Yanarsa anan yanar, gerisi yalan yanar” (Yurtbaşı, a.g.e. :26)

Aynı yaklaşım Alman kültüründe de vardır. Anne kadar kimsenin içten, yürekten, yakın olamayacağı düşüncesi Alman atasözlerinde de yer almıştır.

“Was der Mutter anz Herz geht, das geht dem Vater nur an die Knie.”

“Wenn eine Mutter weint, so sind die Thränen echt.”

“Muttertränen kommen aus dem Herzen.” Wander, woerterbuchnetz.de/13.02.2018’de erişildi.)

Yine atasözlerimizde anne, her zaman çocuğunun iyiliği için çabalayıp, onun mutlu bir yaşam sürmesi için her türlü imkânını seferber eden fedakâr bir role sahiptir.

“Ana kızına taht kurar, kız bahtı kocada arar”

“Ana kızına taht kurmuş, baht kuramamış (kurmamış)” (Aksoy, a.g.e. :146)

Anne ile kızı arasında daha farklı bir bağ olsa da, anne için evladının kız ya da erkek olması fark etmez. Evladı her zaman başının tacıdır.

“Ana evladından geçmez” (Eyüboğlu, 1973:15)

“Kadın kocasının çarığı, anasının sarığıdır” (Aksoy, a.g.e. :340)

Alman atasözlerine de baktığımızda, annenin nazarında çocuğun cinsiyetine yönelik bir atasözü göze çarpmaktadır ki, bu atasözüne göre, annenin oğullarını kızlarından daha çok sevdiği kanaati dile getirilmiştir.

“Mütter lieben Töchter, aber Söhne noch viel mehr.” (Wander, woerterbuchnetz.de/13.02.2018’de erişildi.)

Bu atasözü dışında çocuğun cinsiyetine vurgu yaparak, kız çocuğunu olumsuzlayan bir başka atasözü de vardır.

“Der Sohn ins Haus, die Tochter hinaus” (Wander, woerterbuchnetz.de/13.02.2018’de erişildi.)

Anne nazarında evladının yeri, annenin ona yaklaşımı Türk atasözleri ile benzerlik göstermektedir. Alman atasözlerine göre her anne için çocuğu en güzeldir, çok kıymetli ve özeldir. Bu düşünce farklı anlamlarla ifade edilmiştir.

”Ein jede Mutter will gern die geschmückteste Tochter haben”

“Jede Mutter lobt ihre Butter”

“Jede Mutter macht gern aus ihrem Eulchen ein Täubchen”

“Jede Mutter meint, ihr Kind sei das schönste (beste)”

“Jeder Mutter Kind ist schön” (Wander, woerterbuchnetz.de/13.02.2018’de erişildi.)

Yukarıdaki Alman atasözlerinin;

“ Kuzguna yavrusu anka (şahin, güzel) görünür” (Aksoy, a.g.e. :381)

atasözümüzle aynı anlamı ifade ettiği de göze çarpmaktadır.

“Anne”ye dair atasözlerimizde en fazla ön plana çıkarılan husus, annenin çocuk eğitimindeki, çocuğun yetiştirilmesindeki yeri ve önemidir. İçerisinde “anne” kavramı geçen atasözlerinde daha çok onun eğiten, öğretene, yol gösterene, örnek teşkil eden, disipline eden yönü vurgulanır. Bir annenin çocuğun yaşamındaki en önemli görevi, ona iyi bir örnek, iyi bir rol model olmaktır. Çünkü çocuğun eğitiminden büyük ölçüde anne sorumlu tutulmuştur. Çocuğun ilk eğiticisi olarak annenin verdiği eğitim sonucu, çocukta olumlu ya da olumsuz kişilik özellikleri ortaya çıkar. Yani anne, çocuğun kişiliğini belirleyen, etkileyen faktörlerin başında gelir.

Eğitimin yanı sıra atasözlerinde sıklıkla vurgulanan anne ve babanın bir takım kişilik özelliklerinin kalıtım yoluyla çocuğa aktarıldığıdır. Yani atasözlerimizde ifade edilen, çocuğun kişiliği, davranışlarının olumlu ya da olumsuz olması, sağlıklı bir birey olabilmesi, hem anne ve babanın kalıtımsal özellikleri hem de özellikle annenin vermiş olduğu eğitime bağlıdır. Çocukların yapmış olduğu iyi ya da kötü davranışların da anne babaya bilhassa anneye isnat edildiği görüşü atasözlerinde sıkça yer almaktadır. Bu husustaki atasözleri daha çok anne-kız ilişkisi bağlamında ele alınmıştır. Nitekim anne ile kız birbirinin sırdaşı, dert ortağı ve yardımcısıdır. Sosyal ve kültürel değerlerini aktaran annesini gözlemleyip, model olarak büyüyen kız çocuğunun iyi ya da kötü davranışlarının temeli yine annesine dayandırılır.

“Alma soysuzun kızını sürer anasının izini” (Aksoy, a.g.e. :142)

“Ana ile kız, helva ile koz” (Aksoy, a.g.e. :146)

“Atı atasıyla, katırı anasıyla” (Aksoy, a.g.e. :161)

“Analı kızlı sırları gizli”

“Anası söylemeden, kızını tamamlar” (Yurtbaşı, a.g.e. :24)

Çocuğun ilk eğiticisi, öğretmeni annesidir ve ilk olarak annesini model alır. Bu durum her kültürde olduğu gibi Alman kültüründe de böyledir. Dolayısıyla Türk atasözlerinde olduğu gibi çocuğun iyi veya kötü davranışları annesine atfedilir, olumsuz davranışların kaynağı olarak annesi gösterilir.

“Die Mutter zieht die Kinder nach sich”

“Ein böse muter kan nicht wol ihr kind zu ehren ziehen als sie soll”

“Mütter müssen der Söhn Schulmeister sein, bis sie in die Schule gehen, aber der Töchter, so lang sie beyeinander leben”

“Von der Mutter lernt man reden und unter den Leuten schweigen”

“Wie die Mutter, so auch die Kinder”

“Mütter lehren die Kinder den Gang wie der Krebs seine jungen” (Wander, woerterbuchnetz.de/13.02.2018’de erişildi.)

Bu bağlamdaki atasözleri, Türk atasözlerinde olduğu gibi anne-kız ilişkisi üzerinden dile getirilmiştir. Nitekim anne ile kızı arasında daha farklı duygusal bir bağ vardır. Bu bağ Alman atasözlerinde de; bir kız çocuk için “ona annesinden daha yakın hiçbir şey olmayacağı” şeklinde ifade edilmiştir.

“Die Tochter gibts nicht näher als die Mutter.” (Wander, woerterbuchnetz.de/13.02.2018’de erişildi.)

Annenin kızına olumlu veya olumsuz örnek teşkil ettiği, Alman atasözlerinde de sıklıkla vurgulanan hususlardandır.

“Die Mutter eine Hexe, die Tochter ein Hexle”

“Eine faule Mutter, eine faule Tochter”

“Faule Mutter macht die Tochter zur Buhlin”

“Ist die Mutter eine Hur, so ist die Tochter nicht fromm”

“Wäre die Mutter nicht selber hinter dem Ofen gewesen, sie würde die Tochter nicht dort suchen”

“Sie ist ihrer Mutter Tochter”

“Mall Mutter, mall Kind”

“Die Tochter schlägt der Mutter nach”

“Die Tochter ging der Mutter Gang”

“Wie die Mutter, so die Tochter”

“Wie die Mutter singt, so stimmen die Tochter ein” (Wander, woerterbuchnetz.de/13.02.2018’de erişildi.)

Bu konuda anlam ve yapı bakımından Türk atasözleriyle benzerlik gösteren veya eşdeğer olan atasözleri de vardır.

“Anasına bak kızını al, kenarına (kıyısına, tarağına) bak bezini al.” (Aksoy, a.g.e. :147)

”Wer will um die Tochter bitten, sehe auf der Mutter Sitten”

“Wer will wissen, was die Tochter kann, der sehe sich die Mutter an” (Wander, woerterbuchnetz.de/13.02.2018’de erişildi.)

“Anası söylemeden kızı tamamlar” (Yurtbaşı, a.g.e. :24)

“Wie die Mutter das Lied angestimmt, so singt es die Tochter” (Wander, woerterbuchnetz.de/13.02.2018’de erişildi.)

Atasözlerimize göre, annenin kızına bir takım özelliklerinin yanısıra kaderi ve bahtı da benzer.

“Ana bahtı kızına, baba ocağı oğluyla kalır” (Yurtbaşı, a.g.e. :24)

“Ananın bahtı kızına” (Aksoy, a.g.e. :147)

Anne kızın kalıtımsal olarak özdeşleştiğini belirten atasözlerimiz aynı zamanda uyarıcı ve öğüt verici niteliktedir.

“Alma soysuzun kızını sürer anasının izini”(Aksoy, a.g.e. :142)

“Ananın çıktığı dala kızı salıncak kurar”

“Anasına bak kızını al, kenarına (kıyısına, tarağına) bak bezini al” (Aksoy, a.g.e.:147)

Uyaran, öğüt veren aynı yaklaşım Alman atasözlerinde de göze çarpmaktadır.

”Wer will wissen, was die Tochter kann, der sehe sich die Mutter an”

“Wer will um die Tochter bitten, sehe auf der Mutter Sitten” (Wander, woerterbuchnetz.de/13.02.2018’de erişildi.)

Annenin eğiten, öğreten, örnek olan yönü de atasözlerinde vurgulanmıştır.

“Anadan gören inci dizer; babadan gören sofra yazar” (Aksoy, a.g.e. :145)

“Oğlan atadan (babadan) öğrenir sofra açmayı, kız anadan öğrenir biçki biçmeyi”(Aksoy, a.g.e. :398)

Bu hususta ise Alman kültüründeki;

“Die Tochter kleidet sich gern in der Mutter Hemd” (Wander, woerterbuchnetz.de/13.02.2018’de erişildi.)

atasözünü örnek olarak gösterebiliriz.

Atasözlerimizde genellikle kız çocuğu sahibi olmanın olumsuzlukları belirtilmiştir. Fakat;

“Bir anaya bir kız, bir kafaya bir göz” (Aksoy, a.g.e. :192)

atasözünde bir yandan her annenin bir kız çocuğu olması gerektiği vurgulanırken, diğer yandan birden fazla kız çocuğu sahibi olmanın anne ve aile için zorluğu vurgulanmıştır. Nitekim;

“Bir evde iki kız, biri çuvaldız biri biz” (Aksoy, a.g.e. :195)

atasözü de bu yargıyı destekler niteliktedir.

Alman atasözlerinde de iki veya daha fazla kız çocuğu sahibi olmanın olumsuz bir durum olduğu belirtilmiştir.

“Viel Tochter, viel Sorge”

“Wer es hat viele Töchter, dem geht nicht an ein Gelächter”

”Wer viel Töchter und Dächer hat, der hat nie Freude”

“Zwei Töchter und eine Hinterthür sind drei Diebe” (Wander, woerterbuchnetz.de/13.02.2018’de erişildi.)

Çocuğun olumlu veya olumsuz özelliklerinin anneden geçtiğini, anne nasılsa çocuğun da öyle olacağını ifade eden atasözlerinin yanı sıra, bu görüşe tezat olan atasözleri de mevcuttur.

“Barmherzige Mütter ziehen lausige (oder grindige) Töchter”

“Einefleißige Mutter zeucht ein faule Tochter”

“Eine barmherzige Mutter zieht kratzige (rotzige) Kinder”

“Fleißige Mutter hat faule Töchter”

“Gelinde Mütter ziehen böse Kinder”

“Zärtliche Mutter, grindige Tochter” (Wander, woerterbuchnetz.de/13.02.2018’de erişildi.)

Annenin yetiştirme tarzına vurgu yapan bu atasözlerinde verilmek istenen anlam; annenin çok fazla merhametli ve çalışkan olmasının aslında yetiştirdiği kız çocuğuna zarar getireceği ve onun aleyhine bir davranış olduğudur. Türk atasözleri arasında da bu yaklaşıma benzerlik gösteren atasözümüz vardır.

“Her âlimden âlim doğmaz” (Yurtbaşı, a.g.e. :66)

Annenin kalıtsal yönden etkili olduğu ve çocuğun bazı huylarının, kişilik özelliklerinin kalıtsal olarak annesinden geçtiği yargısı Alman atasözlerinde “anne sütüyle aktarılma” olarak ifade edilmiştir. Buna göre kişilik yapısının anne sütüyle çocuğa aktarıldığı ve anne sütüyle alınanların kaybolmayacağı belirtilmiştir.

“Er hat noch etwas von seiner Mutter Milch im Leibe”

“Was man an der Mutterbrust eingesogen, verliert sich nicht”

“Was man in der Muttermilch getrunken, das lässt sich nicht austreiben” (Wander, woerterbuchnetz.de/13.02.2018’de erişildi.)

Annenin karakter yapısının, huyunun çocuğa aktarılması hususuna farklı açıdan yaklaşan atasözlerimiz de vardır. Bu atasözünde vurgulanan annenin kendi canından bir parça olan çocuğun birçok özelliğinin kendisine benzeyebileceği fakat çocuğun gönlüne aklına hükmedemediği söz geçiremeyeceğidir.

“Evladı (oğlumu) ben doğurdum, ama gönlünü ben doğurmadım.” (Aksoy, a.g.e. :278)

Aynı yaklaşımı Alman atasözlerinde de görmek mümkündür.

“Die Mutter steckt zwar die Brust in des Kindes Mund, aber nicht ihren Verstand in seinen Kopf”

“Die Mutter zwingt den Kindern die Brust ein, aber nicht den Verstand”
(Wander, woerterbuchnetz.de/13.02.2018’de erişildi.)

Anneliğin/anne olmanın kadın için statü sahibi olmak ve toplum nazarında pozitif bir algıya sahip olmak anlamına geldiği atasözlerinin yanısıra, üvey ana/analık vasfı ile kadının toplumda negatif bir imaj çizdiği atasözlerimiz de mevcuttur. Kadının “annelik” rolünde olumsuz bir anlam ifade eden/algı yaratan “üvey ana”, atasözlerimizde kötülük ve adaletsizlik (özellikle öz ve üvey çocukları arasında) sembolü olarak görülmektedir. Bu algı, genel olarak hemen her kültürde böyledir. İyi davranış ve özelliklere sahip olsa bile atasözlerimize de yansıyan toplumdaki genel algı aksi yönde olup, üvey anneden hep olumsuz tutum ve davranışlar beklenir.

“Analık fenalık (kara yamalık)”

“Analık usta, yumağı ufak yapar; çocuklar usta, ekmeği çifte kapar” (Aksoy, a.g.e. :146)

“Ana analık olursa, babada babalık olur”

“Ana üvey olunca, baba gâvur olurmuş”

“Üvey ana ekmeği demirdendir tokmağı” (Yurtbaşı, a.g.e. :26)

Aynı zamanda atasözlerimizde üvey anaya uyarılarda bulunulur.

“Üveye etme, özünde bulursun; geline etme, kızında bulursun” (Aksoy, a.g.e. :456)

Türk atasözlerinde olduğu gibi Alman atasözlerinde de “üvey anne” kavramı olumsuzluk ve kötülük sembolüdür. Üvey annenin, üvey çocuklarını öz çocuğu gibi sevmeyeceği, aynı şekilde çocukların da üvey annelerini öz annelerinin yerine koyup sevmeyeceği ifade edilirken, üvey annenin olumsuz tutum ve davranışlarına da vurgu yapılmıştır.

“Der Mutter Ruthe ist besser als der Stiefmutter Rosinen”

“Die eigene Mutter-Mütterchen, die Stiefmutter Verderbensmutter”

“Die Mutter gibt, die Stiefmutter fragt: Wollt ihr, Kinder?”

“Eine Mutter, die das Kind nicht geboren, ist nur eine halbe Mutter”

“Stiefmutter haben harte Hand”

“Stiefmutter ist des Teufels Unterfutter”

“Wo eine Stiefmutter im Haus, da sieht wenig Fried’ und Freud’ heraus”

“Stiefmutter im haus theilt das Brot mit Murren aus” (Wander, woerterbuchnetz.de/13.02.2018’de erişildi.)

Hatta Türk atasözleriyle anlam bakımından benzerlik gösteren de vardır.

“Ana analık olursa, baba da babalık olur” (Yurtbaşı, a.g.e. :24)

“Mütter sind Mütter, Stiefmütter- Stiefmütter”

“Wer eine Stiefmutter hat, der hat (kriegt) auch einen Stiefvater” (Wander, woerterbuchnetz.de/13.02.2018’de erişildi.)

Bu atasözlerinden başka “üvey anne” kavramı içeren bir başka atasözü vardır ki uyarı, nasihat niteliğindedir.

“Wer der Mutter nicht folgt, muss der Stiefmutter folgen” (Wander, woerterbuchnetz.de/13.02.2018’de erişildi.)

“Anne” kavramının yer aldığı bir atasözümüzde de kadın eski Türk geleneğinde var olan fakat tasvip edilmeyen çok eşli evliliklerde ikinci eş yani “kuma” rolündedir. Ayrıca yine geleneklerimizde var olan “sütanne” kavramına da vurgu yapılır.

“İki karılı bittin, iki analı süttin ölür” (Aksoy, a.g.e. :322)

Alman kültüründe ise çok eşli evlilikler söz konusu olmadığından bu konuda atasözü bulunmamaktadır.

“Anne”yi konu alan atasözlerimizde öne çıkan bir başka unsur da, kültürümüzde akrabaya verilen değerdir. Türk kültüründe “hala” ve “teyze” iki ayrı kavram olup ayrı kelimelerle ifade bulurken, Alman kültüründe ise akraba kavramları detaylı değildir. Dolayısıyla iki kavram için tek bir kelime mevcuttur. Buna göre annenin kız kardeşi olan “teyze”nin atasözlerimizde önemi vurgulanarak “anne yarısı” olarak nitelendirilmiştir.

“Teyze, ana yarısıdır” (Aksoy, a.g.e. :448)

Atasözlerimizde “üvey ana”dan olumsuz olarak bahsi geçen bir diğer “anne” figürü de “kaynana”dır. Zira atasözlerimizde daha çok oğlanın /damadın annesi olarak ele alınan “kaynana”, gelin nazarında pek sevilmeyen bir kişi olarak negatif bir imaja sahiptir.

“Ana yılan, sözü yalan, karı çiçek, sözü gerçek” (Aksoy, a.g.e. :148)

“Kaynana öcü, oğlu cici”

“Kaynana pamuk ipliği olup raftan düşse gelinin başını yarar (Aksoy, a.g.e. :352)

“Kaynana” damadın annesi olarak kötü bir sembol iken, gelinin annesi olarak baştaçı edilmiştir.

”Oğlan anası kapı arkası, kız anası minder kabası” (Aksoy, a.g.e. :398)

Gelin- kaynana ilişkisi ve bunların çatışması bağlamında değinilen “kaynana” figürüne uyarıda da bulunulmuştur.

“Üveye etme, özünde bulursun; geline etme, kızında bulursun” (Aksoy, a.g.e. :456)

“Kaynana” kavramı Alman atasözlerinde de geniş olarak yer bulmaktadır. Öyle ki bununla ilgili atasözleri Türkçe’dekinden daha fazladır. Aynı şekilde olumsuz bir figür olan “kaynana”, gelin-kaynana ilişkisi ve çatışması bağlamında dile getirilmiştir.

“Alle Sohnesweiber hassen ihres Mannes Mutter”

“Sohnesweib hasst Mannesmutter”

“A Schwiegermutter im Haus macht den Frieden gar aus”

“Die beste Schwiegermutter ist auf der Gänseweide”

“Die beste Schwiegermutter ist, die einen grünen Roch anhat”

“Die Schwiegermutter erinnert sich nicht, dass sie Schwiegertochter war”

“Die Schwiegermutter hat vergessen, dass sie Schnur gewesen ist”

“Die Schwiegermutter verdenkt die Schwiegertochter und die Schwiegertochter die Schwiegermutter”

“Gute Schwiegermutter, gute Schwiegertochter”

”Schwiegermutter-Teufels Unterfutter”

“Schwiegermutter, Tigermutter”

“Schwiegermutter und Schwiegertochter sind gleich Sturm und Hagelwetter”

“Schwiegermutter und Sohnesweiber sind selten einig”

“Die Schwiegermutter nahe der Thür ist wie der Mantel beim Dornbusche”

”Schwiegermütter können von Zucker sein und sind doch bitter”

“Schwiegermütter und die Presse haben (gern) eine lose Fresse” (Wander, woerterbuchnetz.de/15.02.2018’de erişildi.)

“Kaynana” olarak olumsuz bir anlam ifade eden “kadın” yaşı ilerleyip “yaşlı bir anne” olarak da saygın ve olumlu bir anlama sahip olduğu Alman atasözleri de vardır.

“Eine alte Mutter im Haus ist ein Zaun darum” (Wander, woerterbuchnetz.de/15.02.2018’de erişildi.)

Bunların dışında, Alman atasözlerinde çocukların anneye karşı itaatsizliği, nankörlüğü de vurgulanmıştır.

“Eine arme Mutter kann eher sieben Kinder ernähren, als sieben Kinder eine Mutter”

“Eine Mutter kann eher neun Kinder, als neun Kinder eine Mutter ernähren”

“Eine Mutter kann viel kinder ernähren, aber viel Kinder nicht Eine Mutter”
(Wander, woerterbuchnetz.de/15.02.2018’de erişildi.)

Yukarıdaki yaklaşımla eşdeğer bir yaklaşım Türk atasözlerinde de mevcut olup “anne” yerine “baba” kavramı ile dile getirilmiştir.

“Bir baba dokuz oğlu (evladı) besler, dokuz oğul (evlat) bir babayı beslemez”
(Aksoy, a.g.e. :123)

Bu kategorilerin dışında kalıp Türk atasözleri ile eşdeğer olan Alman atasözleri de vardır.

“Was die Mutter geboren hat, muss sterben” (Wander, woerterbuchnetz.de/15.02.2018’de erişildi.)

“Anadan doğmak ölmek için” (Yurtbaşı, a.g.e. :191)

Bu atasözlerinin dışında, bazı atasözlerimiz de vardır ki; içerisinde “anne” veya “baba” kavramı geçmeyip mecaz yoluyla anne ve babaya göndermede bulunur.

“Ak koyunun kara kuzusu da olur” (Aksoy, a.g.e. :132)

“Armut dalının dibine düşer” (Aksoy, a.g.e. :153)

“Koyunun melediğini, kuzu melemez” (Aksoy, a.g.e. :370)

“Körden gözlü, topaldan ayaklı, deliden deli” (Aksoy, a.g.e. :373)

“Horoz ne kadar öterse ötsün, civciv tavuğun dıkdıkına bakar” (Aksoy, a.g.e. :316)

“Ot kökü üstünde biter” (Aksoy, a.g.e. :403)

“Ön tekerlek nereye giderse art tekerlek de oraya gider” (Aksoy, a.g.e. :410)

“Yumurtadan çıkan, yine yumurta çıkarır” (Aksoy, a.g.e. :479)

Yukarıdaki atasözlerimizde mecazlı bir şekilde vurgulanmak istenilen genel algı, anne ve babanın davranışları ve onların kişilik özelliklerinin bazen taklit yoluyla bazen de genetik olarak çocuğa da tesir edip onu şekillendirdiğidir.

3.2. Türk ve Alman Atasözlerinde “Baba”

Türk kültüründe ve aile yapısında “anne” sevgi, şefkat ve merhamet kavramlarıyla yanyana anılırken, “baba” daha çok saygı, otorite, güç gibi kavramlarla yanyana gelmiş ve “evin direği/reisi” olarak sembolize edilmiştir. “Baba” kavramı atasözlerimizde de konu edilmiş, bu kavram yerine kimi zaman “ana baba” anlamına da gelen “ata” kavramı kullanılmış, ata/baba ve onun sözleri kutsal ve yol gösterici olarak görülmüş ve babaya karşı saygı ve itaat salık verilmiştir.

“Ataların sözü Kur’ana girmez; ama yanınca yürür”

“Atalar sözünü tutmayı yabana atarlar”

“Atasını tanımayan Allah'ını tanımaz” (Aksoy,a.g.e. :159)

“Atanın önünden geçeni Allah sevmez”

“Ata yolu doğru yoldur” (Yurtbaşı, a.g.e. :25)

“Baba nasihati tutmayan pişman olur” (Eyüboğlu, 1973:32)

“Baba himmet, oğul hizmet” (Aksoy, a.g.e. :173)

Alman atasözlerinde ise “baba” kavramı daha geniş yer bulmaktadır. Zira baba ile ilgili atasözleri Türkçe’dekinden sayı olarak fazladır. Atasözlerinde değinilen konular hemen hemen aynı olmakla beraber, daha ziyade baba-oğul ilişkisi ve benzerliği üzerinde durulmuştur. Alman kültürü için de “baba” önemli bir figür olmuş, ona karşı saygı duyulup itaat edilmesi, sözlerine karşı gelinmemesi gerektiği ve aile için önemi vurgulanmıştır.

“Auf Vaters Platz soll man nicht sitzen”

“Ein alter Vater zeugt Waisen”

“Ein Vater in einem Haus ist besser denn zehn Söhne”

“Wer den Vater nicht hört, fällt dem Henker in die Hände”

“Wer den Vater verachtet, dem wird ein Stiefvater gebracht”

“Wer Vater und Mutter nicht folgt, kann dem Bretthor folgen”

“Wer Vater und Mutter ehret, der lebt lang” (Wander, woerterbuchnetz.de/21.02.2018’de erişildi.)

Babanın önemi vurgulanırken, iyisi veya kötüsü olmayacağı en kötü şeyin babasız olmak olduğu da dile getirilmiştir.

“Böser Vatter ist doch ein Vatter” (Wander, woerterbuchnetz.de/21.02.2018’de erişildi.)

Erkek egemenliğinin hâkim olduğu Türk toplum yapısında, “baba” olmanın öncesinde erkek olarak dünyaya gelmek veya erkek çocuk sahibi olmak bir ayrıcalık olarak görülmüştür. Kadının doğumdan itibaren başlayan ikinci plana itilmişliği, erkek için öyle olmamış, aksine erkek çocuk her zaman ön planda tutulmuştur. Doğumdan itibaren başlayan bu ayrıcalık hayatı boyunca hem ailede, hem toplumda devam eder. Zira geleneksel Türk toplumunda erkek çocuk ailenin ve soyun devam ettiricisi olarak görüldüğü için önemlidir. Ayrıca erkek çocuk aile ekonomisine katkıda bulunan, ailenin geçimini sağlayan kişidir. Atasözlerimizde de genel olarak kadın küçümsenip önemsizleştirilirken erkeğin daha yüceltilmesi göze çarpmaktadır.

“Oğlan doğuran övünsün kız doğuran dövünsün”

“Oğlum olsun deli olsun, ekmeğ olsun kuru olsun” (Aksoy, a.g.e. :399)

Ataerkil düşünce yapısının dildeki yansımalarını Alman atasözlerinde de görebilmekteyiz. Nitekim kız çocuğunun geri planda kalarak, erkek çocuğun kız çocuğuna göre daha tercih edilir olması, Alman atasözlerinde de göze çarpan hususlardan biri olmuştur.

“Der Sohn ins Haus, die Tochter hinaus”

“Besser Ein Sohn als zwei Töchter”

“Sieben Sühn bringen a Stühl in Gan-Eden”(Paradies), sieben Töchter a Stühl in Geh-Hennen” (Hölle) (Wander, woerterbuchnetz.de/21.02.2018’de erişildi.)

Fakat bazen bu cinsiyet ayrımcılığına dayalı yaklaşım evlilikle beraber farklı yorumlanabilir. Nitekim evlendikten sonra erkek çocuğun aileye artık yarar sağlamayacağı düşüncesi dile getirilirken, kız çocuğunu evlendirmenin aile için bir kazanç, erkek çocuğu evlendirmenin aile için bir kayıp olduğu düşüncesi de Alman atasözlerinde ifade edilmiştir. Hatta buna eşdeğer bir yaklaşımı Türk atasözlerinde de görmek mümkündür.

“Verheirath' ich eine Tochter, dann gewinn' ich ein Kind; verheirath' ich einen Sohn, dann verlier' ich ein Kind” (Wander, woerterbuchnetz.de/21.02.2018’de erişildi.)

“Doğurdum oğlum oldu, evlendi komşum oldu” (Yurtbaşı, a.g.e. :65)

Evlilik öncesi hayatında da kız çocuğuna göre ön planda tutulan erkeğe evlilik konusunda da bazı nasihatlerde bulunulmuş, nasıl bir eş seçmesi gerektiği salık verilmiştir.

“Alma soysuzun kızını, sürer anasının izini” (Aksoy, a.g.e. :142)

“Tarlayı düz al, kadını kız al”

“Tarlayı taşlı yerden, kızı kardaşlı yerden”(Aksoy, a.g.e. :442)

Tarih boyunca “erkek”e ”kahramanlık, yiğitlik, savaşçılık, yöneticilik, önderlik” gibi olumlu nitelikler atfedilmiş, erkek her zaman otorite ve güç sembolü, karar mercii olarak görülmüştür. “Erkek”e atfedilen, onunla özdeşleştirilen bu özellikler, evlilikten sonra aile içerisinde de “baba olma” vasfıyla daha da güçlenmiştir. Baba, aile birliğini sağlayıp onu ayakta tutan, ailenin geçimini sağlayan, aileyi koruyan, aile içerisinde düzeni sağlayan, ailenin önderi, yöneticisi, evin direği olarak belirlenmiş kişidir. Hatta iyi bir rol model olan baba çocuklarının nazarında kahraman olarak görülür.

Her iki kültürde de ataerkil toplum yapısı hâkim olduğundan; “baba” evin reisi, söz sahibi, otorite olarak görülmüş evin geçiminden sorumlu tutulmuştur.

“Der Vater ist der nächste Vorstände”

“Der Vater sorgt für Mehl und die Mutter bäckt Kuchen”

“Ein Vater soll seinen Stab nicht aus der Hand geben, so lang er ihn führen kann”

“Wenn's der Vater sieht, so tut der Sohn nicht” (Wander, woerterbuchnetz.de/21.02.2018'de erişildi.)

“Baba” ile ilgili atasözlerimizde, baba ile çocuk arasındaki ilişki anne kadar yakın, sıcak ve samimi, değil aksine daha mesafelidir.

“Çömlek ana yüreği/kalbi, tencere baba yüreği” (Yurtbaşı, a.g.e. :25)

Türk atasözlerinin aksine baba yüreği/kalbi, merhameti Alman atasözlerinde daha fazla konu edilmiştir.

“Vaterhertz bleibet doch Vaterhertz”

“Vaterhertz, ein trewes Hertz” (Wander, woerterbuchnetz.de/21.02.2018'de erişildi.)

Öyle ki babanın öfkesinde ve cezasında bile merhametli davrandığı ifade edilmiştir.

“Des Vatters und der Mutter Handle sind sanft (weich)”

“Des Vatters straffe ist rechte lieb, draum du ihn mit nicht betrüb”

“Vaters Zorn soll gnädig sein”

“Wenn der Vater das Kind gesteupe hat, so wirffter die Ruthe ins Fewr”

“Wenn sich der Sohn einen Dorn in den Fuss tritt, thut dem Vater die Seele wehe” (Wander, woerterbuchnetz.de/21.02.2018'de erişildi.)

Tıpkı anne-kız gibi baba ile oğul arasında da benzerlik ilişkisinden kaynaklı bir bağ vardır. Nasıl ki anne, kız çocuğu için bir rol model ise, baba da erkek çocuk için bir rol modeldir ve erkek çocuğun davranışları üzerinde oldukça etkilidir.

“Babanın (atanın) sanatı oğula mirastır” (Aksoy, a.g.e. :478)

“Babadan gören sofraya salar, anadan gören mindere serer”

“Oğlan babaya, kız anaya yarar olur “ (Yurtbaşı, a.g.e. :25)

“Oğlan atadan (babadan) öğrenir sofraya açmayı, kız anadan öğrenir biçki biçmeyi” (Aksoy, a.g.e. :398)

“Oğul babanın huyunu gütmek gerektir” (Yurtbaşı, a.g.e. :67)

Alman atasözlerinde de “baba” ile ilgili atasözlerinin çoğunluğunun odak noktası baba-oğul ilişkisi ve aralarındaki bağ üzerinedir. Baba hem kalıtımsal yönden hem de davranış biçimi ile model olarak erkek çocuk üzerinde oldukça etkilidir. Baba oğul benzerliği ilişkisi üzerine oldukça fazla atasözü olmakla beraber atasözlerimiz ile benzerlik gösterenler de vardır.

“Die Söhne nach dem Vater, die Töchter nach der Mutter” (Wander, woerterbuchnetz.de/21.02.2018’de erişildi.)

“Oğlan babaya, kız anaya” (Yurtbaşı, a.g.e. :67)

“Wie der Sohn nach dem Vater, so gereth die Tochter nach der Mutter”

“Der Sohn behält seines Vaters Schild”

“Der Sohn geht gern in Vaters Schuhen”

“Am Vater erkennt man den Sohn, an der Mutter die Tochter”

“Dem Vater gleicht oft der Sohn und singt gern nach seinem Ton”

“Wie der Vater, so der Sohn; wie die Mutter, so die Tochter”

“Wie der Vater ist, so ist auch der Sohn”

“ Den Vater erkent man am Kinde, wie das Wetter am Winde”

“Der Väter Gewerbe bleibt der Söhne Erbe”(Wander, woerterbuchnetz.de/21.02.2018’de erişildi.)

Yukarıdaki son atasözü ise Türkçe’deki “Babanın sanatı oğluna mirastır” (Aksoy, a.g.e. : 478) atasözüyle eşdeğer niteliktedir.

Baba oğul genel olarak aynı kişilik özelliklerini taşımaktadır. Erkek çocuğun doğuştan gelen, kalıtsal olarak babasından aldığı özelliklerin yanı sıra, yine babasından öğrenip içselleştirdiği davranışlar kişiliğini etkileyerek onu şekillendirmektedir.

“Arger Vater ärger Kind”

“Der Vater lügt, der Sohn betrügt”

“Der Vatter ein schlemmer, der Sohn ein Bettler”

“Frommer Vater zeucht frommen Sohn”

“Grimmiger Vater, grimmiger Sohn”

“Sitz der Vater in der Schenke, so liebt der Sohn die Tränke” (Wander, woerterbuchnetz.de/21.02.2018’de erişildi.)

Türk atasözlerinde de babanın da tıpkı anne gibi çocuğun kişilik özelliklerinin oluşmasında kalıtsal olarak etkili olduğu atasözlerimizde mecazi bir anlatımla ifade edilmiştir.

“Armut dalının dibine düşer” (Aksoy, a.g.e. :335)

“Otu kökü üstünde biter” (Aksoy, a.g.e. :403)

“Meyve ağacından uzak düşmez” (Yurtbaşı, a.g.e. :25)

“Ağaca (taşa) çıkan keçinin dala bakan (ağaca çıkan) oğlağı olur” (Aksoy, a.g.e. :118)

“Kurttan kurt olur itten it” (Yurtbaşı, a.g.e. :45)

“Anan ırgat, baban ırgat, sende ırgat, senden olanda ırgat” (Yurtbaşı, a.g.e. :171)

Babanın oğlu üzerindeki etkisini ifade eden Alman atasözlerinin aksine görüş bildiren atasözleri de vardır. Bu atasözlerinde ise babanın olumlu davranışlarının oğlunda her zaman olumlu bir yansıması olmayacağı ve iyi nitelikler taşıyan bir babanın bazen aksi yönde niteliğe sahip evlatları olabileceği gibi, kötü bir babanın da iyi bir evladı olabileceği vurgulanır. Ayrıca babanın yanlış yetiştirme tarzına da vurgu yapılır.

“Böser Vater hat auch wol einen frommen Sohn”

“Der Vater Kaufmann, der Sohn Spaziere, der Eankel Bettler”

“Einen Zählen Vater folgt ein milder Sohn”

“Ein frommer Vater kann wohl einen bösen Buben zeugen”

“Ein schlechter Vater hat auch wohl ein gut Kind”

“Ein weiser Vater zeugt auch wohl närrische Söhne”

“Gelinder Vater, ungeratene Kinder”

“Sparsamer Vater, verswenderischer Sohn” (Wander, woerterbuchnetz.de/21.02.2018’de erişildi.)

Yukarıdaki bu husus Türk atasözlerinde şu atasözü ile karşılık bulmaktadır.

“Her alimden alim doğmaz” (Yurtbaşı, a.g.e. :66)

“Hayırlı babanın hayırsız evladı” (Yurtbaşı, a.g.e. :25)

“Baba”nın yaptığı olumsuz davranışlarının sonuçlarının çocuğunu da etkileyebileceği, onun kişiliğine tesir edebileceği düşüncesi atasözlerimizde dile getirilen hususlardan biri olmuştur.

“Baba eder, oğul öder”

“Baba koruk (erik, ekşi elma) yer, oğlunun dişi kamaşır” (Aksoy, a.g.e. :173)

Bu inanışta İslam dini tandanslı kul hakkı, haram-helal gibi bazı kavramların etkili olduğunu söyleyebiliriz. Zira kültürümüzde bir babanın kul hakkı veya haram yemesinin onun soyundan gelenleri olumsuz anlamda etkileyebileceği düşüncesi hâkimdir.

Yapı ve anlam bakımından benzer yaklaşımı Alman atasözlerinde de görmek mümkündür.

“Die Väter haben Herlinge gegessen, aber den Kindern sind die Zähne davon stumpf geworden”

“Wenn die Väter saure Trauben essen, werden den Söhnen die Zähne stumpf”

“Was ein gottloser Vater verschluckt, das müssen die Kinder ausspeien”

(Wander, woerterbuchnetz.de/21.02.2018’de erişildi.)

Fakat bu atasözlerinin aksine;

“Dass der Vatter ein Dreck getan, so stinckt doch der Sohn nicht darnach”

“Man solden Sohn um des Vaters Schuld nicht schlagen” (Wander, woerterbuchnetz.de/21.02.2018’de erişildi.)

atasözlerinde, babanın günahının, işlediği bir suçun bedelinin oğlunu etkilemeyeceği ifade edilir.

Babanın olumsuz davranışlarının çocuğu etkilediği gibi, aynı şekilde çocuğun olumsuz davranışlarının da babayı etkileyebileceği atasözlerimizde belirtilmiştir

“İyi evlat babayı vezir, kötü evlat rezil eder” (Aksoy, a.g.e. :335)

“Hayırsız evlat, baba ocağına incir diker” (Yurtbaşı, a.g.e. :66)

Aynı şekilde;

“Sein Vater thät sich im Grabe umkehren, wenn er's wüsste” (Wander, woerterbuchnetz.de/21.02.2018’de erişildi.)

atasözü de bu bağlamda dile getirilen Alman atasözüdür. Yine kötü, hayırsız, ana babaya zararı dokunan evlat bağlamında değerlendirilebilecek bir diğer atasözü ise Türkçe’de de benzer karşılık bulması ile dikkat çekmektedir.

“Hast du einen verständigen Sohn, was soll dir Reichtum; und wieder, hast du einen unverständigen Sohn, was soll dir Reichtum?” (Wander, woerterbuchnetz.de/21.02.2018’de erişildi.)

“Akıllı oğlan neyler ata malını, akılsız oğlan neyler ata malını” (Aksoy, a.g.e. :129)

Baba-oğul ilişkisini ele alan atasözlerimizde baba ile oğulun çekışmesi, geçimsizliğine de yer verilmiştir.

“Babayla oğlanın pabucu bir olunca, evde kavga eksik olmaz”

Baba oğul ilişkisini başka bir açıdan ele alarak aralarındaki ilişkinin mesafeli olması gerektiğini mecazlı bir anlatımla dile getiren Alman atasözü ise şöyledir.

“Mit Vatern ist nicht gut brudern” (Wander, woerterbuchnetz.de/21.02.2018’de erişildi.)

Türk atasözlerinde “baba” bir bakıma “mal”ı sembolize eden kişi olarak belirtilir. Dolayısıyla baba ile ilgili atasözlerinde de daha çok onun malı, serveti, statüsü, mirası konu edilir. Babanın servetine, mirasına rağmen, kişinin kendisinin de çalışıp, çabalaması iş güç sahibi olması gerektiği aksi halde mirasın da bir gün tükeneceği yönünde nasihatte bulunulur.

“Ata malı mal olmaz, kendin kazanmak gerek” (Aksoy, a.g.e. :159)

“Babadan kalan malın kıymeti bilinmez” (Yurtbaşı, a.g.e. : 25)

“Baba malı tez tükenir, evlat gerek kazana”

“Babasından mal kalan, merteği içinden bitmiş sanır” (Aksoy, a.g.e. :174)

Ancak miras, baba malı hususu kız çocuk için aynı şekilde yorumlanmamıştır. Zira kadın evlenene kadar yani geçici bir süre babasının evinde bulunur, evlendikten sonra ise ömür boyu kocasının evinde yaşayacak, masrafları kocası tarafından karşılanacaktır. Dolayısıyla kadın kocasının malını babasının malından daha serbestçe harcayabilir.

“Baba (evlat, oğul) ekmeği zindan ekmeği, koca (er) ekmeği meydan ekmeği”

“Baba vergisi görümlük, koca vergisi doyumluk” (Aksoy, a.g.e. :174)

Alman atasözlerinde de bu durumla ilgili pek çok atasözü mevcuttur. Bu atasözlerinde genel olarak bir babanın ne kadar tasarruf ederse etsin, ne kadar birikim yaparsa yapsın kötü bir oğlu varsa o malın israf edilip tükeneceği ifade edilmiştir. Nitekim hayırsız bir oğul babasının zorlukla çalışıp elde ettiği malın kıymetini bilmez ve onu israf eder.

“Der Vater Alte ein Sparer, der Sohn ein Geuder”

“Der Vater ging in die Grube und erwarb Vermögen, der Sohn ging in die Schule und verlor es”

“Der Vater Kaufmann, der Sohn Spazierer, der Enkel Bettler”

“Was der Vater barfuss erworben, verthut der goldene (vergoldete) Sohn”

“Was der Vater erspart, verthut (verbringt) der Sohn”

“Was der Vater genommen, wird kein Enkel genommen”

“Was der Vater mit Seufzen zusammengebracht, hat das Söhnchen verjubelt und verlacht”

“Was ein vater kann erwerben, kannein böser Sohn verberder”

“Der Vater vermehrt, der Sohn verzehrt, der Enkel kehrt (oder bettelt)” (Wander, woerterbuchnetz.de/21.02.2018’de erişildi.)

Yukarıdaki atasözlerinin hemen hepsinde babanın serveti ve malına dair tasarrufun ve aidiyetin erkek çocuğa ait olduğu göze çarpmaktadır ki, bu da bize ataerkil yapının varlığını göstermektedir.

Geleneksel Türk toplumunda erkek için karısı öldükten ya da boşandıktan sonra ikinci evlilik yadırganmaz hatta normal karşılanırken; kadın için ikinci evlilik hoş karşılanmamaktadır. Bu nedenle “üvey baba” kavramına dair atasözümüz hiç yoktur. Fakat bir evde öz annenin olmayıp, üvey anne olması çocuklara karşı babanın davranışlarını da kimi zaman olumsuz olarak etkilemektedir.

“Ana analık olursa, baba da babalık olur”

“Ana üvey olunca baba gâvur olurmuş” (Yurtbaşı, a.g.e. :24)

“Anası olmayanın babası olmaz” (Yurtbaşı, a.g.e. :64)

Türk atasözlerinin aksine Alman atasözlerinde “üvey baba” kavramı ile ilgili atasözleri az da olsa mevcuttur fakat “üvey ana” gibi kötülük sembolü biri olarak gösterilmez. Öz babaya saygı duyulmasını ona itaat edilmesini nasihat edip aksi halde öz babaya gösterilmeyen saygının üvey babaya gösterilmesi gerekeceğini ifade eder.

“Der seinem vatter nit wil folgen, der muss zuletzt dem stoffuatter folgen”

“Wer den Vater veracht, dem wird ein Stieffvater” (Wander, woerterbuchnetz.de/21.02.2018’de erişildi.)

“Üvey baba” kavramı üzerine bir atasözü de vardır ki Türk kültüründeki;

“Ana analık olursa, baba da babalık olur”

“Ana üvey olunca, baba gavur olurmuş” (Yurtbaşı, a.g.e. :24)

atasözlerinin tam tersi bir anlamdadır. Bu atasözlerinin aksine, kadının ikinci eşi olması ve dolayısıyla babanın üvey olması durumunda annenin de yaklaşımının bir üvey anne gibi olacağı ve ikinci eşini çocuklarına tercih edebileceği vurgusu yapılmıştır.

“Ein Stiefvater, eine Stiefmutter” (Wander, woerterbuchnetz.de/21.02.2018’de erişildi.)

Türk atasözlerinde babanın da anne gibi çocuğunun mutluluğu, geleceği için çalışıp çabaladığı ve onun kötülüğünü istemediği hususu da vurgulanmıştır.

“Atalar çıkarayım der tahta, döner dolaşır gelir bahta” (Aksoy, a.g.e. :387)

“Baba oğlunun fenalığını istemez” (Yurtbaşı, a.g.e. :25)

Alman atasözlerinde ise, bir babanın çocuklarının iyi şekilde yetişmiş olmasının ve onların mutlu olmasının baba için en büyük mutluluk olduğu ifade edilmiştir.

“Das ist ein glücklicher Vater, der wohlerzogene Kinder hat” (Wander, woerterbuchnetz.de/21.02.2018’de erişildi.)

Çocuk sahibi olunca anne ve babanın kıymetinin daha iyi anlaşılacağı da atasözlerimizde ifade edilen unsurlardan biridir.

“Ata olmayan ata kadri bilmez”

“Çoluğa çocuğa karışmayan, ana baba kadri bilmez” (Yurtbaşı, a.g.e. :25)

Alman kültüründe ise çocuk için, aile için babanın kıymeti ve varlığının önemi şu atasözleriyle vurgulanmıştır.

“Böser Vatter ist doch ein Vatter”

“Ein Vater in einem Haus ist besser denn zehn Söhne”

“Einen guten Vater soll man lieben, beim schlimmen denken, dass er Vater ist” (Wander, woerterbuchnetz.de/21.02.2018’de erişildi.)

Babaların çocukları için yaptıkları özveriye rağmen, çocukların babalarına karşı özverisiz, vurdumduymaz, itaatsiz yaklaşımları da atasözlerimizde dile getirmiştir.

“Babasına hayrı olmayanın kime hayrı olur” (Yurtbaşı, a.g.e. :64)

“Baba oğluna bir bağ bağışlamış, oğul babaya bir salkım üzüm vermemiş” (Aksoy, a.g.e. :174)

“Bir baba dokuz oğlu (evladı) besler, dokuz oğul (evlat) bir babayı beslemez” (Aksoy, a.g.e. :193)

Aynı yaklaşımı aynı ifade ve cümle yapısı ile Alman atasözlerinde de görebilmekteyiz.

“Der Vater gab dem Sohne einen Weinberg, aber der Sohn dem Vater nicht eine Traube” (Wander, woerterbuchnetz.de/21.02.2018’de erişildi.)

atasözü Türkçe’deki ile aynıdır. Yine;

“Der Vater nährt die Kinder mit Fischen und die Kinder nähren den Vater mit Hunden”(Wander, woerterbuchnetz.de/21.02.2018’de erişildi.)

atasözü de aynı doğrultuda kullanılan Alman atasözüdür.

“Baba” kavramı “kayınbaba/kayınpeder/kaynata” vasfıyla da atasözlerinde yer alır. Fakat “kaynana” figürünün aksine çok daha azdır ve “kaynana” gibi olumsuz bir imaja sahip değildir.

“Dört atanın dördü de hak” (Aksoy, a.g.e. :249)

atasözünde gelin ve damadın her iki tarafın da anne ve babalarına itaat ve saygı göstermesi konusunda nasihat verilmiştir.

“Kayınpeder”in bahsi geçtiği bir diğer atasözünde ise; kayınpederin malı, servetine vurgu yapılarak gelin nazarında beklentisi dile getirilmiştir.

“Kaynatam devletli olsun, kaynanam sahavetli” (Yurtbaşı, a.g.e. :99)

Alman atasözlerinde de “kayınpeder” kavramına ilişkin bir tek atasözü göze çarpmaktadır.

“Schwiegervater und Schwiegersohn haben selten Eine Religion” (Wander, woerterbuchnetz.de/21.02.2018’de erişildi.)

Bu atasözünde kaynana-gelin ilişkisinde olduğu gibi, kayınpeder ve damadın genellikle birbirine zıt görüşlü oldukları dile getirilmiştir.

Bunların yanı sıra, baba hayatta olmadığıda onun yerine geçebilecek kişinin, ailenin en büyük erkek çocuğu yani ağabey olduğu ve babasının yokluğunda onunla aynı konuma sahip olduğu Alman atasözlerinde ifade edilmiştir.

“Wo kein Vater lebt, da ist der Bruder Vater gleich” (Wander, woerterbuchnetz.de/21.02.2018’de erişildi.)

Babanın yapması gereken görev ve sorumlulukları da Alman atasözlerinde dile getirilen hususlardan olmuştur.

“Der Vater gibt dem Kinde den Namen”

“Des Vaters guter Namen ist der Kinder schönstes Erbteil”

“Ein jeder Vater soll seine Kinder auf erziehen”

“Der Vater muss dem Kinde den Namen geben”

“Der Vater muss die Kinder ziehen, bis sie sich selbst erkennen”

“Wer im Vaterstand, geb' den Kindern Brot und Gewand” (Wander, woerterbuchnetz.de/21.02.2018'de erişildi.)

Babanın çocuğun eğitiminde önemli bir rolü olduğu ve otoriteyi, disiplini hiçbir zaman elden bırakmaması gerektiği de vurgulanmıştır.

“Dem Vater und der Mutter gehört keine Ehr', die ihre Kinder nicht weisen zu Zucht und Ehr'”

“Der Vater sieht nicht wohl, die Mutter thut die Augen zu”

“Ein schwacher Vater zeugt hartnäckige Kinder und eine zärtliche Mutter grindige Köpfe”

“Wenns der Vater sieht, so thut der Sohn nicht” (Wander, woerterbuchnetz.de/21.02.2018'de erişildi.)

Görölüyor ki Türk atasözlerinde “baba” da kişinin atası olarak kutsal sayılmış, çocuğun kişiliği, gelişimi üzerinde kalıtsal yönden etkisi olduğu dile getirilmiş ve “mal, rızık, geçim” i sembolize eden “baba” daha ziyade “miras, servet, varlık” yönünden ele alınmıştır.

Bunun yanı sıra “baba” ile ilgili Alman atasözlerinin Türk atasözlerine göre daha fazla olması göze çarpmakla beraber atasözlerinde konu olarak hemen hemen aynı konular işlenmiştir. “Baba” Alman kültüründe de saygıdeğer ve kutsal sayılmış, baba oğul ilişkisinden yola çıkılarak benzerlikler dile getirilmiştir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. TÜRK VE ALMAN DEYİMLERİNDE “ANNE” VE “BABA”

4.1. Türk ve Alman Deyimlerinde “Anne”

Anlatımı daha güçlü, etkili ve çekici kılmak, anlatma canlılık katmak için kullanılan deyimler, atasözleri gibi bir durum, bir yargı bildirmezler. Dolayısıyla “anne” ile ilgili deyimleri, atasözleri gibi sınıflandırarak ele alabilmemiz mümkün değildir. Deyimlerdeki “anne” kavramına değinmeden önce genel olarak deyimlerde kadın kavramına, kadına bakış açısına, kadına dair algıya biraz değinelim.

Atasözlerinde olduğu gibi “kadın” ile ilgili deyimlerde de genel itibariyle olumsuz bir yaklaşım söz konusudur. Ataerkil düşünce yapısının dile yansımalarını deyimlerde görebilmekteyiz. Tıpkı atasözleri gibi deyimlerde de kadın aşağılanıp küçümsenmiş, olumsuz olarak nitelendirilmiştir. Ayrıca “kadın” kavram olarak deyimlerde çok fazla yer almamış; bunun yerine örtülü anlatımlarla “kadın” vurgusu yapılmıştır. Kadını olumsuz olarak nitelendiren deyimlerden bazıları şöyledir.

“Saçı uzun aklı kısa” (Aksoy, 1988:1022)

“Ekmek düşmanı”

“Eksik etek” (Aksoy, a.g.e. :747)

“Kaşık düşmanı” (Aksoy, a.g.e. :915)

“Deli saraylı” (Aksoy, a.g.e. :710)

“Düttürü leyla” (Aksoy, a.g.e. :741)

“Kenarın dilberi” (Aksoy, a.g.e. :920)

“Mahalle karısı”(Aksoy, a.g.e. :958)

Alman kültürü için de durum farklı değildir. Toplumsal cinsiyet ayrımcılığı Alman atasözlerinde olduğu gibi deyimlerde de kendini göstermektedir. Nitekim Almanca deyimlerde kadın ve erkek birbirinden;

“das schwache Geschlecht” ve “das starke Geschlecht”(Duden, 2008:278)

olarak ayrılmış ve “kadın” zayıf güçsüz olan taraf, “erkek” ise güçlü olan taraf olarak nitelendirilmiştir. Almanca’da da kadını olumsuzlayan pek çok deyim vardır. Bunlardan bazıları şu şekildedir.

“ein leichtes Mädchen”

“ein gefallenes Mädchen”

“ein spätes Mädchen”

“ein Mädchen von der Straße”

“eine Frau mit Vergangenheit”

“die Waffen einer Frau”

“Schwachheit, dein Name ist weib” (Duden, a.g.e. :502)

“blondes Gift” (Duden, a.g.e. :129)

Bunların yanı sıra kadına dair olumlu algının söz konusu olduğu deyimler de vardır, ancak yok denecek kadar azdır.

“eine Frau von Welt” (Duden, a.g.e. : 239)

“eine schöne Geschlecht” (Duden, a.g.e. : 278)

“höhere Tochter” (Duden, a.g.e. :775)

“sich als Frau verwirklichen (wollen)”

“die Frau hat die Hosen an” (Röhrich, 1991:471)

Hem Türkçe hem Almanca'da kadınla ilgili olumsuz deyimlerin çoğunluğunun konusu, kadının namusu, iffeti, güç bakımından zayıflığı, çok konuşması, çok gezmesi ve akli ile ilgilidir.

“Elinin hamuruyla erkek işine karışmak” (Aksoy, a.g.e. :760)

“Altın adı pul oldu, kız adı dul oldu” (Aksoy, a.g.e. :568)

“Sokak süpürgesi” (Aksoy, a.g.e. : 1041)

“Kız oğlan kız” (Aksoy, a.g.e. :933)

“Kadınlar hamamına dönmek” (Aksoy, a.g.e. : 896)

Almanca deyimlerde de aynı konular çeşitli metaforlarla işlenmiştir.

“Eine Frau mit Vergangenheit” (Duden, a.g.e. :240)

“Einen Keuschheitgürtel tragen (müssen)” (Röhrich, a.g.e. :852)

“ein Mädchen von der Straße (Duden, a.g.e. :503)

“Klatschbase” (Röhrich, a.g.e. :837)

“Alte Kachel” (Röhrich, a.g.e. :801)

“Eine alte Tasche sein, die nichts mehr taugt” (Röhrich, a.g.e. :1601)

“Eine alte Schachtel sein” (Röhrich, a.g.e. :1294)

“Blondes Gift” (Duden, a.g.e. :286)

“Eine Plaudertausche sein” (Röhrich, a.g.e. :1055)

“Eine Tochter der Freude sein” (Röhrich, a.g.e. :1626)

“kesser Vater” (Duden, a.g.e. :807)

Atasözlerinde olduğu gibi deyimlerde de “evlilik” ve evlilikle ilgili kavramlar sıkça dile getirilmiştir. Bilhassa Türkçe deyimlerde kadının evlenmesi ve evlendirilmesi bağlamında deyimler oldukça fazladır. Türk toplumunun geleneklerini de yansıtan bu deyimler, kadının sürekli olarak edilgen bir konumda olduğunu ispatlar niteliktedir. Nitekim deyimlerde kadın bir obje gibi alınabilir, verilebilir, bakılabilir niteliktedir.

“Kız almak/vermek” (Aksoy, a.g.e. :933)

“Kocaya varmak/vermek” (Aksoy, a.g.e. :935)

“Ele varmak/(gitmek)” (Aksoy, a.g.e. :768)

“Görücü gitmek”

“Görücüye çıkmak” (Aksoy, a.g.e. :804)

“Dünür düşmek/gezmek/gitmek” (Aksoy, a.g.e. :738)

“Başgöz etmek”

“Başını bağlamak” (Aksoy, a.g.e. :618)

Yukarıda da görüldüğü gibi Türk kültüründe kız evlendirme ve onun evlilik sürecinde gerçekleştirilen ritüeller de deyimlerle ifade edilmiştir. Bunun yanı sıra Türk kültüründe evlilik çağı geçip, yaşı ilerleyen kızlar için de “evde kalmak” deyimini kullanılmıştır.

Aynı yaklaşımı Alman kültüründe de görebilmek mümkündür. Türk deyimlerindeki “kız almak, görücü gitmek” gibi deyimler, Alman deyim varlığı içinde de mevcuttur ve eşdeğer niteliktedir.

“sich unter den Töchtern des Landes umsehen” (Röhrich, a.g.e. :1626)

“die Braut heimführen (heimholen)”

“auf Brautschau gehen” (Röhrich, a.g.e. :250)

Türk deyimlerindeki “evde kalmak” deyimiyile anlam bakımından benzerlik gösteren Alman deyimleri de vardır.

“ein spätes Mädchen sein” (Duden, a.g.e. :502)

“alte Jungfer” (Röhrich, a.g.e. :715)

Kadını olumsuz olarak nitelendiren deyimlerin yanı sıra kadının “annelik” rolüne dair deyimler de oldukça fazladır. Öyle ki ana/anne kavramı ile ilgili Türkçe’de pek çok deyim tespit edilmiş olup bunlardan bir kısmı “ana-baba” ikilemesi ile oluşturulan deyimlerdir.

Almanca deyimlerde ise Türkçe deyimlere kıyasla “anne” kavramını içeren deyim sayısı oldukça azdır. Almanca ve Türkçe'deki “anne” kavramını içeren deyimler kıyaslandığında, çok azının benzerlik gösterdiği göze çarpmaktadır. Bu benzerlik deyim anlamı bakımından olup, bu deyimler yapısal açıdan farklılık göstermektedir. Örneğin; Türkçede nazlı büyütülmüş, sıkıntıya alışmamış kişiler için söylenen “ana kuzusu/anasının kuzusu” deyimini Almanca'da;

“Mamis/Muttis Liebling” deyimini ile karşılık bulmaktadır. (Duden, a.g.e. :505)

Aynı şekilde Almanca'da mevcut olan

“an Mutters Schürze/ am Schürzenband hängen” ve “ein Muttersöhnchen sein” (Röhrich, a.g.e. :1417)

deyimleri her ne kadar kullanılan kelimeler ve deyim yapısı bakımından farklı olsa da Türkçe'de kullanılan “ana kuzusu olmak” deyimini ile anlam bakımından benzerlik gösterdiğini söylemek mümkündür.

Almanca'daki “an Mutters Rockzipfel hängen” deyimini de “anasının kuzusu olmak” (Yurtbaşı, 2000:25) anlamına gelmekle beraber, sözlüklerde yer almayan fakat dilimizde mevcut olan “annesinin eteğinin/dizinin dibinde olmak” ifadesiyle benzer anlamda kullanılmıştır.

Türkçede var olan ve çocuğun anne veya babasına benzerliğini ifade etmek için kullanılan “hıkdemiş (anasının veya babasının) burnundan düşmüş” deyimini yine anlam itibarıyla Almanca'da;

“wie aus dem Gesicht seiner Mutter geschnitten” deyimini ile karşılık bulmaktadır. (Duden, a.g.e. :281)

Yine Türkçe deyimler içerisinde yer alan ve “ananın kişiye hazırladığı sevecenlikle, sevgiyle dolu sıcak ortam, ana yanı” (Püsküllüoğlu, 1998:83) anlamına gelen “ana kucağı”deyimini Almanca'da “wie bei Muttern (sein)” (Duden, a.g.e. :535) deyimine karşılık gelmektedir.

Türkçe'de kullanılmakta olan, fakat sözcüklerde yer almayan “anasının dibinden ayrılmamak” deyimini de Almanca'da benzer şekilde ifade edilmektedir.

“bei jd. am Rockzipfel hängen” (Duden, a.g.e. :628)

Anne kavramı içeren ve anlamı “bir şeyi ana sütü ile birlikte öğrenmiş olmak” olan

“etw mit der Muttermilch eingesogen haben” (Duden, a.g.e. :535) deyiminin ise Türkçe'de sözlüklerde karşılığı bulunmamaktadır.

“Anne” kavramını içeren yukarıdaki Almanca deyimlerin dışında, farklı kelime ve anlam yapılarıyla oluşturulup Türkçe'de “anne” kavramı içeren deyimlere karşılık gelen deyim yapıları da mevcuttur. Örneğin; bir işi yaparken çok zahmet çekildiğini çok yorulup bitkin duruma gelindiğini, güçlüklerle karşılaşıldığını ifade etmek için Türkçede “anası ağlamak” (Püsküllüoğlu, a.g.e. :84) deyimini kullanılırken aynı anlamlar Almanca'da;

“ hunde müde sein” veya “sich wie durch den Wolf gedreht fühlen”(Yurtbaşı, a.g.e. :25)

deyimleri ile ifade edilmiştir. Aynı şekilde, “bir kimseye çok sıkıntı çektirmek, çok eziyet etmek” için kullanılan deyim Türkçe'de “anasını ağlatmak” (Püsküllüoğlu, a.g.e. :84) iken Almanca'da tamamen farklı bir biçimde, içerisinde “anne” kavramı geçmeksizin ifade edilmiştir.

“ jd aus Rache, Strafe oder Gemeinheit drangsaliieren” (Yurtbaşı, a.g.e. :25)

Yine Türkçe'deki “anadan doğma” deyimini “çırılçıplak” anlamına gelirken, Almanca'da bu anlamı vermek için “wie ihn/sie Gott geschaffen” (Duden, a.g.e. :294) veya “im Adamskostüm/Evaskostüm” (Duden, a.g.e. :35/205) deyimleri kullanmıştır.

“Bir kimsenin soyuna sopuna sövmek” (Püsküllüoğlu, a.g.e. :81) anlamını vermek için “ana avrat düzgitmek” deyimini kullanılırken, Almanca'da bu anlam için “Alle Frauen seiner Familie gehen auf den Strich” veya “schimpfen wie ein Rohrpatz” deyimleri kullanılır. (Yurtbaşı, a.g.e. :24)

Türkçe'de mevcut olan “anasının gözü (olmak)” deyimini çok kurnaz, hileci kimseler için kullanılır. Almanca'da ise bu anlamı vermek için kullanılan pek çok deyim vardır. Fakat bu deyimlerde “anne” kavramı yerine daha başka mecaz ifadeler mevcuttur.

“ein übles Subjekt sein”

“es faustdick hinter den Ohren haben”

“mit allen Hunden gehetzt sein”

“mit allen Wassern gewaschen sein”

“kein Chorknabe sein” (Yurtbaşı, a.g.e. :25)

Görüldüğü üzere, Türkçe'de “anne” kavramı içeren deyimler oldukça fazladır. Almanca'da ise Türkçe'ye kıyasla çok daha az sayıdadır. Almanca'daki bu deyimlerin de çok azı, bir ve iki kelimesi ile hem yapısal açıdan hem de anlam açısından eşdeğer niteliktedir. Bunun yanı sıra Türkçe'de “anne” ile ilgili deyimlerin bir kısmı da

Almanca'da çok farklı kavram ve yapılarla karşılık bulmaktadır. Bunların dışında Türkçe'de deyim olan bazı ifadeler vardır ki Almanca'da fiil olarak yer almaktadır. Örneğin Türkçede deyim olarak sözlüklerde yer alan “analık etmek” deyimini Almanca'da “bemuttern” fiiline karşılık gelmektedir.

Almanca deyimlerde “anne” kavramına dair göze çarpan unsurlardan biri de “üvey anne” kavramıdır. Almanca deyimlerde “üvey anne” kavramını içinde barındıran çok sayıda deyim bulunmasına karşın, Türkçe deyimler içerisinde bu kavramı içeren deyimlere rastlanmamıştır. “Üvey anne” kavramı yerine “analık” kavramı kullanılmış ve sadece iki deyimde yer almıştır. Bu deyimler üvey annenin kötülük sembolü olduğunu dile getiren; “analık fenalık” (Püsküllüoğlu, a.g.e. :83) deyimini ile çok az vermek anlamına gelen “analık eliyle vermek” (Aksoy, a.g.e. :573) deyimleridir.

Türkçe'de üvey annenin davranış biçimini dile getiren “analık eliyle vermek” deyimini ile Almanca'daki “jemanden (etwas) stiefmütterlich behandeln” (Röhrich, a.g.e. :1555) deyiminin anlam bakımından benzer olduğunu söylemek mümkündür.

Almanca'da bulunan ve anlamı, “üvey anne mezarında ağlamak” olan “an der Stiefmutter Grabe weinen” ve yine anlamı, “üvey anne için ağlamak” olan “um die Stiefmutter weinen” (Röhrich, a.g.e. :1555) deyimleri kinayeli bir anlatıma sahip olup, Türkçe'de benzer anlamın farklı bir metafor, farklı bir deyim yapısıyla verildiği söylenebilir. Türkçe'deki bu deyim, “timsah gözyaşı dökmek” (Püsküllüoğlu, a.g.e. :752) deyimidir.

“Üvey anne” kavramı dışında Almanca deyimlerde olup, Türkçe deyimlerde yer almayan bir kavram da “Großmutter/Oma” yani “büyükanne” kavramıdır.

Almanca'daki bu deyimler:

“das kannst du deiner Großmutter erzählen”

“als der Großvater die Großmutter nahm”

“pflanz deine Großmutter” (Duden, a.g.e. :302)

“dafür muss eine alte Oma lange stricken”

“wenn meine Oma Räder hätte, wäre sie ein Omnibus”

“eine alte Oma ist doch kein D-zug” (Duden, a.g.e. :566)

Yukarıdaki deyimler içerisinde anlam bakımından Türkçe'deki deyimler ile benzerlik gösterdiğini söyleyebileceğimiz deyim “das kannst du deiner Großmutter erzählen” deyimidir. Bu deyim Türkçe'de farklı kavramlarla ifade edilen “onu benim külahıma anlat” deyimini ile aynı anlamı içermektedir.

“Anne” kavramının hem Türkçe hem Almanca deyimlerde yer aldığı bir diğer husus ise kadının “hamile olma” durumudur. Türkçe’de “ana hali olmak” deyimini ile ifade edilen bu durum Almanca’da, ”Mutterfreuden entgegensehen” deyimini ile ifade edilmiştir. (Duden, a.g.e. :535)

Türkçe’de kullanılan fakat deyimler sözlüğünde yer almayan bir ifade olan “annelik sevincini/duygusunu tatmak” ifadesi Almanca’da “Mutterfreuden genießen” (Duden, a.g.e. :535) deyimini ve “çocuk sahibi olmak” anlamı ile sözlüklerde yer alır.

Kadının bu durumu Almanca’da farklı deyim yapılarıyla da ifade edilmiştir. Bu deyimlerin bazılarında “Storch/leylek” metaforu kullanılmıştır. Bunun nedeni ise bu deyimlerin kökünün, çocuğu leyleğin getirdiği anlatılan Alman çocuk masallarına dayanmasından ötürüdür. Türk deyimlerinde ise böyle bir metafor yoktur.

“der Storch hat angerufen/geläutet”

“der (Klapper) Storch hat jmdn. ins Bein gebissen” (Duden, a.g.e. :738)

Bunların dışında;

“ein Kind unter dem Herzen tragen” (Duden, a.g.e. :359)

“guter Hoffnung sein”

“in (der) Hoffnung sein” (Duden, a.g.e.:373)

deyimleri de kadının “hamile” olma durumunu ifade eder.

Aynı şekilde Türkçe deyimlerde de bu durum farklı metaforlarla dile getirilmiştir:

“İki canlı (olmak)”(Aksoy, a.g.e.:75)

“Karnı burnunda (olmak)”(Aksoy, a.g.e.:912)

Yukarıdaki bu deyimlerin dışında, Türkçe’deki “anne” kavramını içeren pek çok deyim, iki kültür arasındaki dini inançlar, örf ve adetler gibi farklılıklardan dolayı Almanca’da hiç karşılık bulmamaktadır. Türk toplumunun örf ve adetlerini, inanç değerlerini yansıtan bu deyimlere örnek olarak;

“ananın ak sütü gibi helal olsun”

“anası (onu) kadir gecesı doğurmuş”

“anasının eğirdiği, babasının dokuduğu” (Püsküllüoğlu, a.g.e. :84)

deyimlerini verebiliriz.

Bunların yanı sıra yine Türkçe deyimlerde bulunan;

“Anan güzel mi?”

“ anasını satayım/sattığım”

“ananın örekesi”

“anasını bellemek” (Püsküllüoğlu, a.g.e. :85)

“at anası (dev anası)” (Püsküllüoğlu, a.g.e. :107)

gibi deyimler de “anne” kavramının olumsuz olarak geçtiği, içinde alay etme, sövme anlamları barındıran, argo olarak ifade edebileceğimiz deyimlerdir. Almanca deyimlerde ise “anne” kavramının bu şekilde olumsuz olarak kullanımına rastlanmamıştır.

4.2. Türk ve Alman Deyimlerinde “Baba”

Deyimlerde “baba” kavramına değinmeden önce, tıpkı “anne” kavramını “kadın” kavramı üzerinden ele aldığımız gibi, ”baba” kavramını da “erkek” kavramı üzerinden ele alalım.

“Erkek” kavramı Türk deyimlerinde çok az deyimde yer almıştır:

“elinin hamuruyla erkek işine karışmak”

“erkek düşkün”

“erkek erkeğe”

“erkek Fatma”

“erkek gibi”

“erkekli kadınlı”

“erkeklik öldü mü?”

“erkeklik sende kalsın” (Püsküllüoğlu, 1998:336)

Bu deyimler içerisinde de “elinin hamuruyla erkek işine karışmak”, “erkek düşkün”, “erkek Fatma”, “erkek gibi” deyimleri de aslında kadına gönderme yapan ve onu olumsuzlayan deyimlerdir. Her ne kadar içerisinde “erkek” kavramı geçen deyim sayısı azsa da bu kavramı çağrıştıran, bu kavrama gönderme yapan deyimler de vardır.

“bıyığı terlemek”

“bıyık burmak”(Püsküllüoğlu, a.g.e. :171)

“filinta gibi” (Püsküllüoğlu, a.g.e. :357)

“horoz gibi” (Püsküllüoğlu, a.g.e. :453)

“kadın ağızlı”

“kadın avcısı”

“kelli felli” (Püsküllüoğlu, a.g.e. :502)

“saçlı sakallı adam”(Püsküllüoğlu, a.g.e. :679)

“salon adamı” (Püsküllüoğlu, a.g.e. :684)

Türk kültüründe “erkek” kavramı için kullanılan ve Türk toplumunun savaşı özelliğini yansıtan “yiğit” sözcüğü, Türk atasözlerinde olduğu gibi deyimlerde de göze çarpmaktadır.

“koçyiğit” (Püsküllüoğlu, a.g.e. :560)

“yiğit hoş, yancık boş”

“yiğitliğe bok (leke) sürmemek”

“yiğitlik sende kalsın” (Püsküllüoğlu, a.g.e. :813)

Bunların dışında cinsiyeti “erkek” olan kişiler için kullanılan “adam” kavramını içeren deyimler vardır. Fakat bu deyimlerde “adam” kavramı “insan” anlamıyla genel olarak her iki cins için de kullanılmıştır.

“adamdan saymak”

“adam etmek”

“adam olmak”

“adam yerine koymak” (Aksoy, a.g.e. :530)

“adam içine çıkamamak” (Püsküllüoğlu, a.g.e. :20)

Almanca deyimlerde ise “das starke Geschlecht” olarak nitelendirilip, olumlu bir anlam ifade eden “erkek” kavramı ile ilgili deyim oldukça fazladır. Yukarıdaki Türkçe deyimlerde olduğu gibi “erkek” kavramı “adam/Mann” kavramı olarak deyimlerde yer alır. Bu deyimlerde de Türkçe deyimlerle benzerlik gösterenler vardır.

Almanca'daki “den wilden Mann spielen” deyimini Türkçe deyimler sözlüğünde yer almayan fakat kullanımda olan “erkeklik taslamak” (Yurtbaşı, 2000:396) deyimini ile aynı anlamı vermektedir.

Yine Türkçe'de sıklıkla kullanılan “erkek erkeğe” deyimini Almanca'da “vom Mann zu Mann” deyimini ile karşılık bulmaktadır.

Türkçe'de verdiği sözü yerine getiren kişi için kullanılan “sözünün eri” deyimini hem kadın hem erkeği niteleyen bir ifadedir. Bu anlamı veren Almanca deyim ise “ ein Mann von Wort” (Yurtbaşı, a.g.e. :396) deyimidir ve bu deyim Almanca'da erkekler için kullanılan bir ifadedir.

Almanca'daki “der Mann auf der Straße” (Duden, a.g.e. :506) deyimini ise Türkçe'de sözlüklerde yer almayan “sokaktaki vatandaş” ifadesiyle yer bulur.

İçerisinde “Mann/adam” kavramı geçen ve Türkçe deyimlerle benzerlik gösteren bir diğer Almanca deyim de “Mann(s) genug sein” (Yurtbaşı, 2000,s. 4) deyimidir ve Türkçe'de “adam olmak” deyimini ile aynı anlamdadır.

Türkçe'de her iki cinsiyet için de kullanılan işinin eri deyiminin anlamı Almanca'da “der rechte Mann für die Arbeit” (Yurtbaşı, a.g.e. :396) deyimini ile verilmektedir.

Almanca deyimler içerisinde yer alan “auf jeden Mann” (Yurtbaşı, a.g.e. : 396) deyimini de Türkçe'de karşılığı olan deyimlerden olup, Türkçe'deki “adam başına” deyimini ile aynı anlama sahiptir.

Bu deyimlerin dışında, içerisinde “Mann/adam” kavramı geçen fakat anlam olarak “kadın” için kullanılan Almanca deyimler de vardır. Örneğin; “keinen Mann bekommen” (Yurtbaşı, a.g.e. :396) deyimini kadınlar için kullanılan ve “kısmeti bağlı olmak” deyimine karşılık gelen deyimdir. (Yurtbaşı, a.g.e. :396)

Aynı şekilde evlenme çağı geçmiş kadın için kullanılan “keinen Mann finden” deyimini de Türkçe'de “evde kalmak” (Yurtbaşı, a.g.e. :396) deyimini ile ifade edilir.

Yine “jemanden an den Mann bringen” (baş göz etmek) ve “seinen Mann stehen” (erkek gibi davranmak) deyimleri de (Yurtbaşı, a.g.e. :396) Almanca'da içinde “erkek kavramı” bulunan fakat kadın için kullanılan deyimlerdendir.

Yukarıdaki deyimlerde de görüldüğü gibi Almanca'da “erkek” kavramı ile oluşturulan pek çok deyim mevcuttur. Bu kavram “baba” rolüyle de Almanca deyimlerde yer almıştır. Fakat Almanca'da “baba” kavramı içeren deyim sayısı Türkçe'dekinden azdır.

“Baba” kavramı içeren Türkçe deyimlerin çok azı Almanca'da benzer şekilde karşılık bulurken, bir kısmı da farklı yapılarla karşılık bulmaktadır.

Türkçe'nin deyim varlığı içinde yer alan “baba ocağı/yurdu” deyimini aynı anlam ve yapıyla Almanca'da da “das Land seiner Väter” deyimini ile ifade edilmiştir.

Türkçe'de kullanılan “devlet baba” deyimini de Almanca'da “Vater Staat” olarak karşılık bulan deyimlerdendir. (Duden, a.g.e. :807)

Hristiyanlık inancının hâkim olduğu Alman kültüründe Tanrı kavramı için kullanılan ve “kutsal baba” anlamına gelen “der himmlische Vater” (Duden, a.g.e. :807) deyimini göze çarpmaktadır. Buna karşılık İslam inancına göre ise Tanrı ne doğuran nede doğurulandır. Dolayısıyla inanç yönünden İslam dininin etkili olduğu Türk kültüründe “Tanrı” kavramı için böyle bir deyim veya ifade yoktur.

Türkçe’de “her yönden babasına benzeyen” anlamına gelen “babasının oğlu” (Püsküllüoğlu, a.g.e. :133) deyimini Almanca’da da “seinem Vater nachschlagen” veya “der ist ganz sein Vater!” deyimleriyle (Röhrich, a.g.e. :1667) karşılık bulmaktadır. Yine Türkçe’de her yönden benzerliği ifade eden “hıh demiş (anasının, babasının) burnundan düşmüş” deyimini de “er ist seinem Vater aus dem Gesicht geschnitten” (Röhrich, a.g.e. :1667) deyimini ile benzerlik göstermektedir.

Bir düşüncüyü ilk olarak ortaya koyan kimse olarak tanımlanan (Türk Dil Kurumu Sözlüğü, *online*, 2018) “fikir babası” ifadesi Türkçe’de kullanımına rağmen deyimler sözlüklerinde yer almamıştır. Almanca’da ise bu ifade “der Vater eines Gedankens” (Friederich, 1966:66) deyimini ile dile getirilmiştir. “Der geistige Vater von etw. sein” (Röhrich, a.g.e. :1667) deyimini de aynı anlamda kullanılan deyimdir.

Aynı şekilde Türkçedeki kullanımına rağmen deyimler sözlüğünde yer almayan bir ifade olan “... görseydi, mezarında ters dönerdi” ifadesi Almanca’da yapı ve anlam bakımından benzerlik göstermektedir: “Sein Vater würde sich im Grabe umdrehen (umkehren), wenn er’s wüsste” (Röhrich, a.g.e. :1667)

Kinayeli bir anlatıma sahip olan “der will seinen Vater lehren Kinder machen” (Wander, woerterbuchnetz.de/21.02.2018’de erişildi) deyiminin de Türkçe’deki “tereciye tere satmak” deyimini ile aynı anlamda ifade edildiğini söylemek mümkündür.

Almanca’da bulunan ve içerisinde “Vater” kavramı geçen “vor dem Vater in die Schüssel fahren” (Röhrich, a.g.e. :667) deyimini babaya karşı saygı/saygısızlık konusunu dile getiren bir deyimdir. Fakat Türkçe’de “baba” kavramı içeren bu konuya dair deyime rastlanmamıştır.

Almanca’daki “zu seinen Vätern heimgehen/versammelt werden.” (Röhrich, a.g.e. :1667) deyimini de içerisinde “baba” kavramı bulunmasına rağmen, sözlük anlamından çok farklı bir deyim anlama sahiptir. Bu deyim “ölmek” anlamını vermek için kullanılan bir deyimdir. Yine bu deyim farklı yapılarla kullanımı da sözlüklerde mevcuttur:

“Er wird zu seinen Vätern gehen”

“Er ist zu den Vätern gegangen” (Röhrich, a.g.e. :1667)

Türkçe’de “birine içten bağlanıp onun başladığı işi aynı anlayışla sürdürmek, o kimsenin gittiği yoldan yürümek” anlamına gelen “izinden gitmek” (Püsküllüoğlu, a.g.e. :496) deyimini Almanca’da “babanın izinden gitmek” anlamına gelen “auf Vaters Sohlen gehen” (Röhrich, a.g.e. :1667) deyimini ile ifade edilmiştir.

Bunlardan başka içerisinde "Vater/baba" kavramı bulunarak bambaşka bir anlam ifade eden ve kadınlar için kullanılan "kesser Vater" (Duden, a.g.e. :807) deyimini de mevcuttur. Fakat Türkçe'de buna benzer bir deyim yoktur.

Yine Türkçede kullanımına rastlanan fakat deyim olarak sözlüklerde yer almayan " (yakında) baba olmak" ifadesi Almanca deyimler içerisinde "Vaterfreuden entgegensehen" (Duden, a.g.e. : 808) olarak yer alır.

Bunlardan başka;

"ach du dicker Vater"

"nach alter Väter Sitte" (Röhrich, a.g.e. :1667)

"Väterchen Frost"

"dein Vater ,ist/war wohl Glaser?" (Duden, a.g.e. :808)

deyimleri de Türkçe'de karşılık bulmayan deyimlerdir.

Almanca'da "Vater/baba" kavramı içeren deyimler genel olarak bunlarla sınırlıdır ve bunların sadece bir kısmı Türkçe deyimler ile benzerlik gösterir. Bu kavramı içeren Türkçe deyimler ise Almanca'daki deyimlerden fazladır ve yukarıda Almanca deyimlerle karşılaştırılan Türkçe deyimler dışında ya hiç karşılık bulmaz ya da farklı yapı ve kelimeler ile aynı anlam verilmiştir.

Örneğin; "babaları (babası) tutmak" ve "babaları üstünde olmak" deyimleri "çok sinirlenmek" (Püsküllüoğlu, a.g.e. :133) anlamına gelirken, aynı anlam için Almanca'da daha farklı deyimler mevcuttur: "übler Laune sein", "an die Decke gehen", "eine Wut im Bauch haben" (Yurtbaşı, a.g.e. :39)

Türk kültürüne özgü olan "babanın canı için" ve "babana rahmet" gibi deyimlerin de Almanca'da tam karşılığı yoktur. Bu deyimlerde verilmek istenen anlam "baba" kavramıyla vurgulanırken benzer anlam için Almanca'da "Gott/Tanrı" kavramı kullanılmıştır: "um Gotteswillen" ve "Gott lohne es dir!" (Yurtbaşı, a.g.e. :39)

Türkçe'de "baba" kavramı içeren ve deyimler sözlüğünde yer alan;

"babaya oturmak"

"babayı almak"

"babayı yemek" (Püsküllüoğlu, a.g.e.:133)

deyimleri argo ifadelerdir ve mecaz anlamlarıyla kullanılmıştır. Almanca'da ise "baba" kavramı içeren deyimlerin bu şekilde kullanımı yoktur.

Çocuklarına karşı babalık görevlerini yerine getirmeyen babalar için Türkçe'de

"baba değil tırabzan babası" (Püsküllüoğlu, a.g.e. :132)

“iskele babası” (Püsküllüoğlu, a.g.e. :482)

deyimleri mevcut iken, Almanca'da bu anlam “ ein Rabenvater sein”deyimiyle verilir.

Türkçe'deki;

“ -Baba bir hırsız tuttum.-Getir! -Gelmiyor.-Bırak! -O beni bırakmıyor.”

“babamın (ustamın) adı Hıdır, elimden gelen budur” (Aksoy, a.g.e. :609)

gibi kimi deyimler de yapı ve anlam bakımından Almanca'da hiç karşılık bulmamaktadır.

SONUÇ

Günlük hayatta sıkça kullandığımız atasözleri ve deyimler dilin vazgeçilmez unsurlarıdır. Bir dilin kültürel hazinesi olan atasözleri ve deyimlerin, toplumların olaylar ve durumlar karşısında algısını, bakış açısını şekillendirmede rolünün büyük olduğu yadsınamaz bir gerçektir.

Toplumun kültürel belleğinde önemli bir yeri bulunan atasözleri ve deyimler, içinde bulunduğu toplumun tarihsel, kültürel, inançsal, ahlaki değer yargılarının izlerini taşır.

“Toplum” denilen kavram ise, aynı toprak parçası üzerinde birlikte yaşayarak yaşamlarını sürdüren ve ortak bir kültüre sahip olan insan topluluğudur ve en küçük çekirdeği aileden oluşur. Ailenin kurulmasında etkili olan kadın ve erkek çocuk sahibi olmakla beraber “annelik” ve “babalık” sıfatına da sahip olur. Bu, dünyanın her yerinde ve her toplum için böyledir. Çalışmanın çıkış noktası olan “anne” ve “baba” kavramları da bu noktada önemlidir. Atasözleri ve deyimlere de konu olan “anne” ve baba” aileyi oluşturur ve içinde yaşadığı toplumun temsilcisi olur. Yani bir Türk ailesinin Türk toplumunun kültürel yapısını temsil ettiği gibi, bir Alman ailesi de Alman toplumunun kültürel yapısını temsil eder.

Bu tez çalışmasında da her iki kültürdeki anne ve baba kavramlarını içeren atasözleri ve deyimler incelenmiştir. Atasözleri ve deyimlerde “anne” ve “baba” kavramları her iki dil ve kültür açısından ayrı ayrı değerlendirilmiştir. Bu değerlendirmeleri yaparken “anne” kavramı genel olarak “kadın” kavramı ve kadın kimliği üzerinden ele alınmıştır. Buna göre kadının doğumundan başlayıp yaşamının sonuna kadar olan süreçte ona biçilen çeşitli rolleri vardır. Kadının sahip olduğu bu rollere göre toplumun bakış açısı da farklılaşır. Alman ve Türk toplumlarının atasözleri ve deyimlerinde kadının sahip olduğu bu roller konu edilmiştir.

Buna göre;

- Kız çocuğu olarak kadın her iki kültürde de, ailesi için bir yüküdür ve istenmez.
- Kız çocuğu olan anne ve baba evlilik konusunda hızlı davranmalı ve bir an evvel onu evlendirmelidir. Her iki toplumun atasözlerinde de bu durum dile getirilmiştir.
- Kız çocuğunun korunup kollanması için gerekli görüldüğünde şiddet gösterilmesi, her iki kültürde de aynı atasözü ile belirtilmiştir.
- Kadının “kadın” olarak ele alındığı atasözlerinde ise kadın iki toplumda da genel olarak olumsuz sıfatlarla nitelendirilmiştir. Buna göre kadın; hem Alman atasözlerinde hem Türk atasözlerinde “kurnaz, şeytan, geveze, akılsız, dedikoducu” gibi olumsuz ifadelerle bir arada kullanılmıştır.
- Kadının evlilikle beraber sahip olduğu sorumluluklar da iki toplumun atasözlerinde dile getirilmiştir Buna göre; kadının ev içi sorumluluklarının yanı sıra en önemli görevinin çocuk doğurmak olduğu ifade edilirken, çocuğun cinsiyetinin erkek olması da bir statü sembolü olarak görülmüştür.
- Ataerkil yapının izlerini gördüğümüz her iki toplumda da kadının sahip olduğu rollerin toplum nazarındaki olumsuz algısının aksine; kadının annelik rolüyle statüsü artar, kutsallaşır, saygınlık kazanır. Her iki toplum için de “anne” kutsal sayılmıştır.
- Hem Türk hem Alman atasözlerinde anne sevgisinin önemi ve büyüklüğü onun merhameti sıklıkla dile getirilmiştir.
- Her iki toplumun atasözlerinde sıklıkla dile getirilen bir başka unsur ise anne-kız ilişkisidir. İki kültür için ve özellikle kız çocuğu için “anne” eğiten, yol gösteren, örnek olan kişi konumundadır. Kız çocuğunun iyi veya kötü davranışlarının kaynağı olarak da annesi gösterilir. Annenin verdiği eğitimin özellikle kız çocuğu üzerindeki etkisine dair her iki toplumda da birçok benzer atasözü mevcuttur Ayrıca annenin kalıtsal yönden de çocuk üzerinde etkili olduğu vurgulanmıştır.
- Kadının toplumda olumlu bir pozisyona sahip olduğu tek rolü anneliktir. Fakat hem annelik vasfı taşıyıp, hem de olumsuz anlam ifade eden kavramlar da vardır. Bunlar; “üvey anne” ve “kaynana” kavramlarıdır. Türk atasözlerinde “üvey anne” kötülük ve olumsuzluk sembolü olmuş bu kavram toplum tarafından olumlu algılanmamıştır. Aynı durum Alman atasözlerinde de geçerlidir ve bu durumla ilgili iki dilde de eşdeğer atasözleri vardır.

- “Kaynana” kavramı da “anne” kavramı barındırıp toplumun zihninde olumsuzluk ifade eden bir diğer kavramdır. Bu kavram her iki dilin atasözlerinde de gelin-kaynana ilişkisi ve çatışması bağlamında ele alınmıştır.

- Alman kültüründe yer almayıp Türk kültüründe bulunan “sütanne” kavramına da atasözlerinde yer verilmiştir.

Türkçe ve Almanca deyimlerde ise “anne” yine ilk olarak “kadın” genelinde ele alınmış ve “kadın”, atasözlerinde olduğu gibi deyimlerde de olumsuz ifadelerle nitelendirilmiştir.

- Türkçe ve Almanca deyimlerden çıkan sonuca göre;

- Kadınlı ilgili deyim sayısı hem Almandada hem Türkçede azdır ve bunların çoğunluğu genel itibariyle olumsuzdur.

- Her iki toplumda da cinsiyet ayrımcılığı göze çarpmaktadır. Kadın, iki toplum için de değersiz, önemsiz, zayıf, geveze, kötü gibi sıfatlarla nitelendirilmiş ve kadının namus ve iffeti sıkça dillendirilmiştir.

- “Kadın” kavramı iki dilde de çeşitli metaforlarla da deyimlerde yer almıştır.

- Kadının evlilik hususu da her iki dilin deyimlerinde yer almış, bu konuya dair yaklaşım iki kültürde de aynı ifadelerle dile getirilmiştir. İki kültürde de kadına evlilik konusunda pasif bir rol verilmiştir.

- Kadının anneliğine dair deyimlerde ise Türkçe'nin bu konuda daha zengin olduğu ve bazı Almanca deyimlerin Türkçe'deki deyimlerle yapı ve anlam bakımından eşdeğer olduğu, bazılarının ise sadece anlam bakımından benzerlik gösterdiği ortaya çıkmıştır.

- “Anne” kavramı içeren Türkçe'deki bazı deyimler ise Almanca'da çok farklı yapılarla dile getirilirken, bazıları da hiç karşılık bulmamıştır.

- Atasözlerinde olduğu gibi deyimlerde de “üvey anne” kavramı yer almış ve yine kötülük sembolü olarak belirtilmiştir.

- Kadının hamile olma durumu da her iki dilin deyimlerinde yer alırken Almanca'da bu duruma farklı deyim yapılarıyla daha çok yer verilmiştir.

- Almanca deyimlerde olmayıp, Türkçe deyimlerde bulunan Türk kültürüne özgü bazı ifadeler de “anne” kavramı içeren deyimlerde yer almıştır.

- Türkçedeki “anne” kavramlı bazı deyimler ise argo deyimlerdir ve Almandada böyle bir kullanım ile karşılıkları yoktur.

Bu veriler ışığında hem Alman hem Türk kültüründe atasözleri ve deyimlerde kadın, “kadın” olarak olumsuzluk ifade ederken; “anne” olarak bu olumsuz algı yıkılmış ve her iki toplumda da kutsal, sevgi dolu, şefkatli, merhametli olarak ifade edilmiştir.

Otoriteyi, gücü temsil eden baba kavramı ise Alman atasözlerinde daha fazla yer almıştır. Her iki kültürün atasözlerinden yola çıkarak “baba” kavramı ile ilgili şunları söyleyebiliriz:

- “Baba” kavramı “erkek” kavramı genelinde değerlendirildiğinde “kadın” gibi olumsuz bir imaj sergilemediği, doğumundan itibaren daha şanslı konumda olduğu hem Alman hem Türk atasözlerinden anlaşılmaktadır. “Erkek” atasözlerinde olumlu ifadelerle yüceltilmiştir.

- “Erkek” için pozitif ayrımcılık sunan bir yaklaşım sergilenmiş ve ona seçip beğenme hakkı sunulmuştur.

- “Baba” olarak erkek ise evin reisi konumundadır ve her iki toplum için de kutsal kabul edilen önemli bir figürdür. Her iki toplumun atasözlerinde vurgulanan ise babaya itaat ve saygıdır.

- Hem Alman hem Türk atasözlerinde baba-oğul bağı ve ilişkisi yer almış, babanın da erkek çocuk için bir rol model olduğu vurgulanmıştır.

- Babanın olumsuz davranışlarının çocuğu ileride etkileyeceği düşüncesi her iki kültürün atasözlerinde de eşdeğer şekilde ifade edilmiştir.

- “Baba” kavramının “mal”ı sembolize eden yönü iki toplumun atasözlerinde de konu edilmiştir.

- Çocukların babalarına karşı vefasız ve itaatsiz yaklaşımları aynı anlam ve yapıyla iki kültürün atasözlerinde yer almıştır.

“Baba” kavramını içeren atasözlerinden, her iki toplumda da bu kavrama yaklaşımın aynı olduğu anlaşılmıştır.

“Baba” kavramı deyimlerde incelenirken ise, aynı şekilde ilk olarak “erkek” kavramından yola çıkılmış ve “baba” kavramı ele alınmıştır. Buna göre:

- “Erkek” kavramı Türkçe deyimlerde kavram olarak daha az yer almış, bu deyimlerin bir kısmı da kadınlar için kullanılmıştır.

- Almanca’da ise “erkek” kavramı içeren deyim daha fazladır. Bu deyimlerde de Türkçe deyimlerle benzerlik gösteren veya eşdeğer olan deyimler vardır.

- Türkçe’de kadın için kullanılan, kadına yöneltlen “erkek” kavramlı deyimler gibi Almanca deyimler de vardır.

- “Baba” kavramı içeren deyimler ise Almanca’da Türkçeye göre çok daha azdır. Bu deyimlerin bir kısmı Almanca’da benzer karşılık bulur, bir kısmı farklı yapılarla karşılık bulur, bir kısmı ise hiç karşılık bulmaz.

- “Anne” kavramı içeren deyimlerde olduğu gibi kültürel özellikler taşıyan Türkçe deyimlerin de Almanca karşılıkları yoktur.

- Türkçe deyimler içerisinde yer alan ve mecaz anlamlarıyla kullanılan “baba” kavramlı argo deyimlerin Almanca’da kullanım olarak karşılığı yoktur.

Sonuç olarak bu çalışmada; asırlar boyunca insanların tecrübeleri doğrultusunda ulusların sosyolojik, ekonomik ve toplumsal şartlarını yansıtan atasözleri ve deyimler, o günün şartları içerisinde ele alınmıştır. Buna göre, inançsal ve kültürel açıdan iki toplumun birbirinden çok farklı olmasına rağmen, “anne” ve “baba”, “kadın” ve “erkek” bağlamlarında iki toplumun da hemen hemen aynı yaklaşıma sahip olduğu ve iki toplumun da bu kavramlara yükledikleri anlamların benzerlik gösterdiğini söylemek mümkündür. “Anne” ve “baba” iki toplum için de önem arz etmekte ve kutsal kabul edilmektedir. “Kadın” ve “erkek” bağlamında ise ataerkil düşünce yapısı ve cinsiyet ayrımcılığı iki toplumda da kendini hissettirmektedir. İki kültürün de bu kavramlara yaklaşımında benzerlikler ve farklılıklar ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

Değişen ve gelişen dünya ve toplum düzeni içerisinde günümüz şartlarında iki kültürü daha iyi anlayabilmek için ise atasözleri ve deyimlerden başka örneğin; türküleri, masalları, folklorları, hatta davranış biçimleri, giyim kuşamları gibi farklı kültürel parametrelerle değerlendirmek de mümkündür.

KAYNAKÇA

- AKAR, Yaşar, 1000 Deyim Örnek Cümlelerle Açıklamalı, Hacettepe –Taş Yayınevi, Ankara, 2006
- AKSAN, Doğan, Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi, Engin Yayınevi, Ankara, 1997
- AKSAN, Doğan, Anlambilimi ve Türk Anlambilimi, DTCF Yayınları, Ankara, 1971
- AKSAN, Doğan, Her Yönüyle Dil (Ana Çizgileriyle Dilbilim), TDK Yayınları, Ankara, 2007
- AKSOY, Ömer Asım, Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü-1/ Atasözleri Sözlüğü, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1988
- AKSOY, Ömer Asım, Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü-2/ Deyimler Sözlüğü, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1988
- AKTAŞ, Ayfer. (2008). ‘*Karşılaştırmalı Dilbilim Açısından Türkçe ve Almanca Deyimlerde Kadın*’ 10 Şubat 2018 tarihinde <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/10685> adresinden erişildi.
- AKTAŞ, Tahsin, “*Yabancı Dil Öğretiminde Kültürlerarası Yaklaşım*”, Türkiye’de Yabancı Dil Eğitimi Ulusal Kongresi Bildiri Kitapçığı, Bizim Büro Basımevi, Ankara, 2008, s.61-66
- AYGÜN, Mehmet, “*Türkçe ve Almanca’da “Göz’le İlgili Deyimler”in İncelenmesi*”, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:13, Sayı:1, 2003, s.71-88
- BATUR, Zekerya. (2011). ‘*Atasözü ve Deyimlerde Kadın ve Kadının Sosyo-Psikolojik Özellikleri*’ 9 Ocak 2018 tarihinde http://turkishstudies.net/Makaleler/1028695866_34_zekerya_batur.pdf adresinden erişildi.
- ÇAKIR, İsmail. (2011). *Yabancı Dil Öğrenme Ortamlarında Kültürün Rolü*. 28 Ocak 2018 tarihinde <http://uvt.ulakbim.gov.tr/uvt/index.php?cwid=3&vtadi> adresinden erişildi.
- ÇOTUKSÖKEN, Yusuf, Deyimlerimiz, Özgül Yayınları, İstanbul, 1992 Duden : Redewendungen. Wörterbuch der Idiomatik. Band 11, Mannheim; Leipzig; Wien; Zürich: Dudenverlag, 2008

- EYÜBOĞLU, E. Kemal, On Üçüncü Yüzyıldan Günümüze Kadar Şiirde ve Halk Dilinde Atasözleri ve Deyimler, Doğan Kardeş, İstanbul, 1973
- FRIEDERICH, Wolf , Moderne Deutsche Idiomatik, Max Hueber, München, 1966
- HATİBOĞLU, Vecihe. (1963). *Kelime Grupları ve Kuralları*. 23 Ocak 2018 tarihinde http://www.tdk.gov.tr/images/css/TDA/1963/1963_10_Hatiboglu.pdf adresinden erişildi.
- HATİBOĞLU, Vecihe. (1964). *Atasözleri ve Deyimler*. 15 Ocak 2018 tarihinde http://www.tdk.gov.tr/images/css/TDD/1964s152/1964_152_03_V_HATIBOGLU.pdf adresinden erişildi.
- HENGİRMEN, Mehmet, Türkçe Dilbilgisi, Engin Yayıncılık, Ankara, 1995
http://woerterbuchnetz.de/cgi-bin/WBNetz/wbgui_py?sigle=Wander
<http://www.tdk.gov.tr/>
- KORKMAZ, Zeynep, Gramer Terimleri Sözlüğü, TDK Yayınları, Ankara, 1992
- ÖZTÜRK DAĞABAKAN, Fatma. (2006). *İki Ayrı Kültür, İki Farklı Dil*. 23 Ocak 2018 tarihinde <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/32995> adresinden erişildi.
- PÜSKÜLLÜOĞLU, Ali, Türkçe Deyimler Sözlüğü, Arkadaş Yayınları, Ankara, 1998
- RÖHRICH, Lutz, Das große Lexikon der sprichwörtlichen Redensarten, Freiburg, 1991
- SİNAN, Ahmet Turan, Türkiye Türkçesindeki Deyimler Üzerine Bir Dil İncelemesi, Fırat Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Elazığ 2000
- SİNAN, Ahmet Turan, Türkçenin Deyim Varlığı, Kesit Yayınları, İstanbul, 2015
- UZUN SUBAŞI, Leyla, “*Deyimleşme ve Türkçede deyimleşme dereceleri*”, Dilbilim Araştırmaları 1991, Ankara, 1991, s.29-39
- VARDAR, Berke, Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü, Multilingual Yayınları, İstanbul, 2002
- YURTBAŞI, Metin, Sınıflandırılmış Türk Atasözleri, Mem Ofset, Ankara, 1996
- YURTBAŞI, Metin, Türkische Redewendungen mit deutschen Entsprechungen, Bahar Verlag, İstanbul, 2000

EKLER

Ek 1. Orjinallik Raporu

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ	
Adı-Soyadı	Hayriye ÇELİK
Öğrenci Numarası	101201110
Enstitü Anabilim Dalı	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Programı	Yüksek Lisans
Danışmanın Unvanı, Adı-Soyadı	Prof. Dr. Mehmet AYGÜN
Tez Başlığı (Türkçe)	Türkçe ve Almanca da Anne ve Baba Kavramı İçeren Deyim ve Atasözlerinin Anlambilimsel ve Kültürel Analizi

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

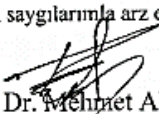
Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarımdan oluşan toplam 79 sayfalık kısmına ilişkin, 13/06/2018 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 11'dir.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç,
- 2- Kaynakça hariç
- 3- Alıntılar hariç/dâhil
- 4- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Yukarıda bilgileri verilen öğrencinin doktora tezi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu tarafından belirlenen azami benzerlik oranlarını aşmadığını ve tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

 Prof. Dr. Mehmet AYGÜN
 Danışmanın Adı-Soyadı
 (İmzası)

 Prof. Dr. Mehmet AYGÜN
 Anabilim Dalı Başkanı
 (İmzası)

Lisansüstü tezler, savunma öncesinde intihal program raporu ile birlikte enstitüye teslim edilir.

İntihal raporu ile ilgili olarak etik kurallar dâhilindeki benzerlik oranları ilgili Enstitü Yönetim Kurulu tarafından belirlenir. (Enstitü Yönetim Kurulu tarafından tezin, intihal kapsamı dışında değerlendirilmesi için TURNITIN'den alınan raporda "benzerlik oranı"nın, "alıntılar hariç" en fazla %10, "alıntılar dâhil" % 30'u geçmemesi şeklinde kabul edilmiştir).

ÖZGEÇMİŞ

Hayriye Çelik, 1985 yılında Manisa'da doğdu. İlk ve orta öğrenimini Tokat, lise öğrenimini Eskişehir'de tamamladı. 2009 yılında Atatürk Üniversitesi Alman Dili ve Edebiyatı bölümünden mezun oldu. 2011 yılında Munzur Üniversitesi'nde Almanca okutmanı olarak göreve başladı. Halen Munzur Üniversitesi'nde Almanca okutmanı olarak görev yapan Hayriye Çelik evli ve iki çocuk annesidir.

